

Kanselleerkultuur as strafbeskaming in Etienne van Heerden se roman *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*

Madelaine Page

Madelaine Page, Departement Afrikaans, Universiteit van Pretoria

Opsomming

In hierdie ondersoek word Etienne van Heerden se roman *Die biblioteek aan die einde van die wêreld* (2019) binne die raamwerk van skandalogie en die sondebokteorie ontleed. Die verhaal wys hoe strafbeskaming en sondebokmaking deur kanselleerkultuur as 'n samelewingsverskynsel binne die groter verband van 'n ingewikkelde, geglobaliseerde en elektroniese samelewing funksioneer, en hoe dit gerugsteun word deur dophoutegnologie- en gesigherkenningstelsels.

Hierdie roman is spesifiek gekies omdat die karakters en storielyn toon hoe skandalisering deur die gebruik van grootdata en die toename in digitale en sosiale platforms, gesigsherkenning- en dophoutegnologie drasties verander het. Ian, 'n sentrale karakter in die roman, word weens 'n onbesonne twiet as 'n rassies gekandaliseer. Hy word só die slagoffer van strafbeskaming, 'n sosiale straf vir die oortreding van 'n gemeenskap se morele norme.

Ian se lot dien as 'n gevallestudie van hoe kanselleerkultuur, as 'n onderdeel van strafbeskaming, wêreldwyd sigbaar en maklik (bloot met die druk van die *stuur*-knoppie) geword het. Die roman belig hoe die vrees om gekanselleer te word 'n invloed op persoonlike en groepsidentiteit het. Terselfdertyd skep anonieme kommunikasie, sonder om enige reëls of die privaatheid van die individu in ag te neem, perfekte teelaarde vir aandrywers van kanselleerkultuur, openbare woede, sondebokmaking en skandalisering.

Hierdie artikel ondersoek ook die media se rol in die skep van skandes, wat as interdisiplinêre studieveld as skandalogie beskryf word, waaronder kansellering as meganisme ingespan word. Die verskynsel van skandalisering binne die konteks van 'n globale netwerkgemeenskap, die unieke politieke en sosiale situasie in Suid-Afrika, die invloed van alomteenwoordige toesig, grootdata, die verlies aan privaatheid, die mag van sosiale media, en die invloed van die

“deugpolisie” op persoonlike en groepsidentiteit, individuele vryheid en die beperking daarvan weens die sensitiwiteit van ander groepe word behandel. Hoewel Ian se skandalisering/sondebokmaking die storie aandryf, blyk die groter tema uiteindelik te wees hoe data ingespan word om kansellering op sosiale platforms aan te dryf. Volgens Ian is “datadiktatorskappe [...] ons nuwe gevaar. Die nuwe kolonialisme” (70). En: “[...] data [is] die nuwe olie. Wie ook al data besit vorentoe, gaan die res van die wêreld koloniseer” (71). In teenstelling met sy Karoo-biblioteek aan die einde van die grondpad met sy dam van gedeelde menslikheid, laat die onsigbare databiblioteek die individu “weerloos en in sig”. Inligting oor elke individu word as biometriese data geliasseer om mense te alle tye te monitor. Word ’n oortreding begaan, kan hulle derhalwe deur kansellering geskandaliseer en as sondebok uitgewys word. Aktiwisme en verantwoordbaarheid in ’n wêreld wat deur tegnologie oorheers word, het dus radikaal verander.

Trefwoorde: agentskap; appropriasie; biblioteek; data; dophoutegnologie; etnisiteit; geslag; godsdiens; groepsidentiteit; hegemonie en mag; #hutsmerk; identiteit; kanselleer; kanselleerkultuur; kansellering; perspektief; ras; representasie; selfsensuur; sensuur; skandalisering; skandalogie; sondebok; sondebokmaking; sosiale media; strafbeskaming; taal; vallisme; vryheid van spraak

Abstract

Cancel culture as a form of punitive shaming in Etienne van Heerden’s novel *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*

This study provides an in-depth examination of Etienne van Heerden’s *Die biblioteek aan die einde van die wêreld* (2019), translated into English as *A library to flee* (2022), through the lenses of scandalology and the scapegoat theory. The novel is used as a critical case study to explore the complex dynamics of cancel culture, which serves as a modern mechanism for social punishment, often manifesting as public shaming, ostracism and scapegoating. The article contends that cancel culture, as a powerful force within contemporary society, is deeply intertwined with surveillance technology, facial recognition systems, and the ever-expanding scope of big data, which collectively contribute to a globalised system of social control. Van Heerden’s narrative deftly demonstrates how these technologies reinforce the practice of punitive shaming in a digital society. This is particularly so within a globalised context where online platforms have reshaped public discourse and individual identities.

Central to this analysis is the character of Ian, whose reckless tweet leads to his being scandalised and vilified as a racist. His social punishment, administered through cancel culture, is explored as a form of societal scapegoating that follows the structure described by René Girard in his theory of the scapegoat. Through Ian’s downfall, the novel reveals how social media, digital platforms and the power of viral public outrage work together to magnify an individual’s perceived transgression and to enforce collective mores. Ian’s story sheds light on how cancel culture can become a mechanism for the collective policing of behaviour. Both the offence itself and the public’s reaction are amplified through digital platforms, thus making individuals vulnerable to moral condemnation and social exclusion.

The novel is analysed for how it specifically depicts the intersection between cancel culture and the rapidly expanding digital infrastructure of surveillance and social media. It portrays how data-driven systems – such as facial recognition, algorithms that track online behaviour and the creation of personal data profiles – have become increasingly integral to the public exposure and subsequent punishment of individuals who deviate from accepted moral norms. These technologies, which are increasingly prevalent in a globalised world, form the backdrop for the central narrative of the novel. Through this, Van Heerden illustrates the pervasive nature of cancel culture and its ability to impact not only individual lives but also the broader societal fabric. It is argued that the use of these technologies highlights a shift in how society monitors, disciplines and punishes individuals. It also underscores how this shift has deep implications for the nature of personal identity, privacy and freedom in an age of pervasive surveillance and data collection.

A note at the beginning of the novel provides an idea of what to expect, proclaiming this historical novel as a “first draft” of history with considerable manipulation of real events. Van Heerden is known for making contemporary and current issues a part of his novels to provide the reader with a glimpse into societal systems. Actual events, such as the #FeesMustFall, #CastleMustFall, #RhodesMustFall, #PatriarchyMustFall, and fallism in general, which took place in 2015 and 2016, serve as the backdrop for the novel to ground Van Heerden’s fictional narrative in real-life examples of social upheaval. These movements are incorporated into the story, demonstrating how social media and digital platforms have become central to the organisation and amplification of collective action. At the same time, the novel explores how these platforms can be used as tools for scandalisation and for cancelling those whose actions or opinions are deemed problematic #FeesMustFall, for instance, was a student-led protest against rising university fees and a demand for greater inclusivity and transformation in South African higher education. Through these examples, Van Heerden shows how social media can be both a tool for social change and a weapon for social punishment, depending on one’s position within the moral, political and social landscape.

The author shows how the image of campuses and students has irrevocably changed through scandalisation where, for example, fear leads to “better stay silent” and “we live in the Republic of Taboo”. In China people are warned that certain taboo words should not be used because the surveillance technology is such that a database can be created on each individual, making him or her visible to the authorities.

The article also examines the role of media and digital platforms in creating scandals and amplifying social outrage, within the interdisciplinary field of scandalology. Scandalology focuses on the study of the social processes through which individuals or groups are publicly shamed and ostracised for violating societal norms, and how media, especially social media, contribute to the rapid spread of scandals. It is argued that cancel culture represents a modern mechanism of scandal creation, where social punishment is increasingly mediated through online platforms. The accessibility to scandals and the speed at which they can be disseminated globally have altered the nature of public discourse, shifting from private or localised debates to public, viral debates that are subject to constant surveillance and external judgement. In this environment, media becomes not only a tool for information dissemination but also a mechanism for shaping public morality and collective outrage.

A central theme in the novel is the transformation of the concept of *identity* in the digital age. The traditional understanding of identity as being private is challenged by the public, permanent and often distorted representations of individuals that circulate in the digital sphere. Through Ian's experience, the novel shows how individuals can be reduced to their digital footprint. Their tweets, online interactions and personal data are constantly scrutinised and judged by a hyper-visible, hyper-vigilant online audience. Scandalisation, scapegoating and public shaming are not limited to individuals, but can be extended to entire communities. It is argued that the fear of being publicly cancelled or humiliated affects how people present themselves in public, both in person and online, influencing not only individual identity but also group identity. The fear of surveillance and exposure leads to self-censorship, and this self-regulation becomes part of the larger societal structures that enforce conformity.

The article also explores the impact of omnipresent surveillance technologies on personal freedom and autonomy. It examines how the increasing use of biometric data, facial recognition and big data analytics creates a surveillance society in which privacy is progressively eroded. In this context, the individual becomes constantly visible, and any perceived offence can lead to social punishment. This development has profound consequences for personal and collective autonomy, as individuals are no longer free to express themselves without the constant threat of being publicly shamed or cancelled. The novel illustrates how the invisible data libraries that store personal information serve as tools of surveillance, and how they contribute to a society where individuals may feel "helpless and in sight".

The article also addresses the theme of "data colonialism", with Ian's perspective on the value of data as "the new oil". This metaphor underscores the commodification of personal data and the growing power of "data tycoons" who control vast amounts of information about individuals. The novel contrasts this data-driven world with the physical and communal space of Ian's library in the Karoo, where shared humanity and individual privacy are preserved. The library, situated at the end of a dirt road, represents a sanctuary of personal reflection and collective memory, unlike the invasive digital spaces where individuals are constantly monitored, judged, scapegoated, and potentially cancelled. The article concludes by reflecting on how the dynamics of activism, accountability and social justice have been reshaped in a technology-dominated world, a world where the boundaries between public and private life are increasingly blurred, and where cancel culture represents both a tool for social transformation and a mechanism for control and repression.

This examination of Van Heerden's novel highlights the powerful interplay between technology, surveillance, cancel culture and identity in contemporary society, demonstrating how the rise of digital platforms has radically altered the way individuals and groups engage with moral and social issues.

Keywords: agency; appropriation; cancel; cancel culture; censorship; data; ethnicity; fallism; freedom of speech; gender; group identity; hegemony and power; identity; language; library; perspective; punitive shaming; race; representation; scandalisation; scandalology; scapegoat; scapegoating; self-censorship; social media; surveillance technology

1. Inleiding¹

Ian Brand, een van die sentrale karakters in Etienne van Heerden se *Biblioteek aan die einde van die wêreld* (2019), is 'n prokureur van Kaapstad en kampvegter vir Afrikaans, wie se hele lewe verander nadat hy 'n twiet oor die swak diens op 'n lughawe uitstuur (104).² Alles wat hy daarna doen, word dopgehou: “En daar gaat dit. Die haai hap deur die wolk sardientjies in die see van twiets: Tweeting Boor spotted at secret far-right hangout in Joostenberg” (582). Hy word gebrandmerk as 'n regse “boer” en opperste rassis wat terughunker na die koloniale era en apartheid (192, 349). Dit maak hom persona non grata in Suid-Afrika en beroof hom van sy werk, sy geloofwaardigheid, vryheid van beweging (349) en die reg om 'n opinie uit te spreek.

Ian word onmiddellik op sosiale media as sondebok uitgewys en dink: “Ek is die slagoffer van 'n shame campaign, strafbeskaming” (322). Die woorde wat Ian gebruik, “shame campaign” en “strafbeskaming”, laat die klem val op skande – spesifiek skande soos geskep deur sosiale media. Strafbeskaming, asook sondebokmaking, gaan daaroor om iemand in die openbaar skaam te laat voel omdat hulle die morele waardes (fatsoenlikheid oor reg of verkeerd) van 'n gemeenskap oortree het.

Hoe 'n narratief geïnterpreteer word, hang af van iemand se politieke ingesteldheid en vanuit watter perspektief dit beleef word, soos Ian in *Biblioteek*³ verklaar: “[E]k kan sien hoe my twiet gelees kon word; gelees is. So gretig is die deugpolisie vir die een of ander sondebok. Dis 'n nasionale ritueel deesdae” (526). Dít teenoor die regse faksie wat van hom 'n held maak. “#YouGoTweetBoer! Ons staan agter jou man teen man skouer aan skouer” (322).

Aan die hand van Ian se lot na die gewraakte twiet (18–44), word kanselleerkultuur, as 'n onderdeel van die sondebokteorie (Girard 1982, 2001, 2010, 2014) in *Biblioteek* ondersoek. Van Heerden se roman is spesifiek gekies om te wys hoe strafbeskaming deur kanselleerkultuur, as 'n samelewingsverskynsel, binne die groter verband van 'n ingewikkelde, geglobaliseerde en elektroniese samelewing funksioneer, en hoe dit deur dophoutegnologieën gesigherkenningstelsels gerugsteun word.

'n Nota aan die begin van die roman gee 'n idee oor wat om te verwag: “Hierdie historiese riller is 'n eerste weergawe van die geskiedenis’. Daar is ruim gesmous met werklike gebeure.” Van Heerden is bekend daarvoor dat hy eietydse en die aktuele kwessies deel van sy romans maak om aan die leser 'n blik op die groter samelewing te gee. Ware gebeure, soos die #FeesMustFall-, #CastleMustFall-, #RhodesMustFall-#PatriarchyMustFall-veldtogte, en vallisme in die algemeen (16, 31, 70, 72, 171, 286, 293, 343, 358), wat hoofsaaklik in 2015 en 2016 afgespeel het, dien as agtergrond vir die verhaal. Die skrywer toon hoe die beeld van kampusse en studente onherroeplik verander het deur onder meer skandalisering, byvoorbeeld “Bly eerder stil” en “Ons woon in die Republiek van Taboe” (51, 499). In China word mense gewaarsku dat sekere woorde taboe is, en daarom nie gebruik mag word nie, omdat die dophoutegnologie van so 'n aard is dat 'n databasis oor elke individu geskep kan word wat hulle sigbaar maak vir die owerheid (35, 617, 632).

Resensente beskryf *Biblioteek* as 'n roman waarin die omvattende invloed van alomteenwoordige toesig, grootdata, verlies aan privaatheid, die mag van sosiale media, die “deugpolisie” en die invloed op identiteit – persoonlik en in groepsverband – ondersoek word (Rossouw 2019; Burger 2020; Van Dyk 2020).

Ian se lot na die gewraakte twiet laat die fokus val op post-1994 Afrikaneridentiteit, sosiale media, politieke korrektheid en die komplekse samelewing waarin ons leef. Trump, fopnuus en “wokeness” (hiperbewustheid), asook selfsensuur en vryheid van spraak, spruit hieruit voort. Selfsensuur, politieke korrektheid en ’n verwagting dat Afrikaners onsigbaar moet bly, vorm deel van Van Heerden se tydsdokument wat talle werklike nuusgebeure op ’n kreatiewe manier deel van die verhaal maak. Ian glo dat alles wat hy gedoen het, ’n oortreding was en uitgewys is. “Maar dalk was sy grootste oortreding: Die etniese merker. Die kainsmerk. Sy liefde vir sy taal” (589).

Reeds voor sy eie skandalisering is Ian bewus daarvan dat sekere dinge as “taboe-areas” nie bespreek mag word nie (168), soos die wit uitgewer wat getwiet het dat “dit tyd is dat die swart gemeenskap die boeke van hulle eie skrywers begin koop”. Met 39 karakters is sy as ’n rassies geskandaliseer, dat sy swart mense as onbeskaafd en ongeletterd beskou, en is daar geëis dat haar werkgewer haar “fire” (168).

Taboe-onderwerpe wat tot kansellering kan lei, verander egter voortdurend, soos Ian se medestudent, Jerome, kla: “Hulle praat oor black consciousness. Or colonial nostalgia. Baie nuwe terme vir my, wat soos bye in my kop zoem. Post-patriarchy. Assertive feminism. Intersectionality. Eurocentric epistemology. Conscientise. Activist-scholarship. Safe zone. LGBTIAQ+” (183). Ian, daarenteen, noem dit taalbesoedeling, geleende Amerikaanse terme en hip kodewoorde. “Hoe kom mens verby hierdie blackspeak?” (183). “Reënboogisme” is vir sy ander medestudent, Thuli, ’n skelwoord, omdat dit wit mense laat voel hulle mag asemhaal, dat dit die illusie skep van “skuldvasvryheid en kwytskelding”, steeds “die wittes se onderdrukkende patriargie” (561).

Die bestudering van skandes, en veral die rol van media in die skep van skandes, word deur Haller, Michael en Kraus (2018:7–13) as ’n interdisiplinêre studieveld beskryf wat hulle skandalogie noem.

Biblioteek wys hoe globalisering meebring dat grootdata alle grense tussen lande uitwis en hoe data aangewend word vir politieke gewin. Voeg daarby dat anoniem gekommunikeer kan word sonder om die privaatheid van ’n individu in ag te neem, en ’n mens het ’n perfekte teelaarde vir openbare woede en uitbarstings. Die gevolg is ’n ontploffing van sowel “likes, selfies, retweets and sexting” (Mandell en Chen 2016; Burkhardt 2018:19) as wellus en ’n begeerte na verontwaardiging (Burkhardt 2018:19), wat skandalisering tot gevolg kan hê.

Die komplekse spanning tussen individuele vryheid en die beperking op vryheid (van spraak) weens die sensitiwiteit van ander individue en groepe, word in die roman belig. Aanvalle op individue en sosiale, godsdiens- en politieke groepe gaan gewoonlik oor mag en etiek (Burkhardt 2018), terwyl die komplekse moderne gemeenskap veranderende norme en waardes meebring het oor wat byvoorbeeld eties is en tot ’n skandaal kan lei. Kultuur, mediaverwikkelinge en tegnologiese vooruitgang dra by tot die skep van skandale (Imhof 2002; Tumber en Waisbord 2004).

In hierdie ondersoek is hermeneuties, met stiplees as belangrike gereedskap, te werk gegaan om vas te stel hoe skandalisering en sondebokmaking in *Biblioteek* uitgebeeld word. Spesifieke dele of frases in die teks is noukeurig en in besonderhede ontleed om ’n dieper betekenis, die onderliggende strukture en kontekstuele nuanses bloot te lê. Die teks self word geprioritiseer en aandag word gegee aan hoe individuele woorde, sinsnedes en stilistiese keuses tot die geheelbetekenis bydra. Op dié manier word subtiele betekenis, ironieë of teenstrydighede ontdek wat verlore kan gaan wanneer oppervlakkig gelees word.

Hiermee toon ek dus hoe strafbeskaming binne die groter verband van 'n ingewikkelde, geglobaliseerde en elektroniese samelewing funksioneer, hoe kanselleerkultuur in die era van nuwe media tot 'n verskuiwing van strafbeskaming lei, en wat die effek van sondebokmaking op individue is.

Volgens Burger (2020) word fiksie en werklikheid sodanig verweef dat Van Heerden se roman, anders as die dophoukultuur van Big Brother in *Nineteen eighty-four* (Orwell 1949), nie 'n distopiese toekomsvisie is nie, maar 'n eietydse realiteit. Brittanje én die VSA het reeds 'n verbod geplaas op die gebruik van sekere Chinese telekommunikasie en kameras uit vrees vir ekonomiese en digitale sabotasie. Hierdie twee Westerse lande glo dat China, met sy drakoniese wetgewing, hulle besighede sou kon dwing om inligting aan die Chinese owerhede te oorhandig (Martin 2022; Morrison 2022).

Die effek van kansellering laat die kollig val op vryheid van spraak, op persoonlike en groeps-identiteit, maar meer spesifiek op kunstenaars en hulle werk. *Biblioteek* fokus immers op kunstenaars wat deur skandalisering verwerp word nadat hulle bepaalde norme oortree het. Omdat drukgroepe mag uitoefen, is die implikasie dat magsverhoudings in die samelewing ook betrek word.

Viljoen (2020) som *Biblioteek* op as 'n “waagmoedige en provokatiewe besinning” oor vandag en sy vraagstukke. Die hede en verlede kom ter sprake met argumente tussen die jong valliste en ouer-generasie-vryheidsvegters, en Afrikaners wat nostalgies is oor die verlede en dié wat bewus is van wit bevoorregting. Suid-Afrika en die groter wêreld se belangrikste probleme en die verskillende perspektiewe daarop word belig in 'n “verbeeldingryke fiksionele struktuur” waarbinne oortuigende karakters mekaar opponeer en beïnvloed.

Deur Ian Brand word die onsekerhede rondom Afrikaans en die Afrikaners uitgewys midde die tegnologiese ontwikkeling waardeur mense te alle tye gemonitor kan word (Viljoen 2020).

Vir Burger (2020) word *Biblioteek* 'n demonstrasie van wat 'n roman in vandag se twittertyd van aandaggebrek en grootlawaaibestrafing deur die #deugpolisie kan wees. Dit sluit aan by Hambidge (2019), wat meen dat *Biblioteek* “veel oor die tyd waarin ons lewe sê, waar privaatheid en identiteit abstrakte begrippe geword het, fopnuus ononderskeibaar van die werklikheid is, en ‘die waarheid’ klaarblyklik 'n ‘onhaalbare ideaal’”. Van Dyk (2020) glo dat Van Heerden met hierdie roman bewys “dat fiksie 'n politiese daad is, dat dit taboes kan oopskryf en dat dit empatie aanwakker. In 'n post-feite samelewing argumenteer hierdie roman dat fiksie waarhede kan vasvang.”

Uit al hierdie opmerkings deur resensente is dit duidelik dat *Biblioteek* gemoeid is met pogings om die groter samelewingsmagte te ondersoek – juis in 'n tyd van oorheersing deur sosiale media. Die probleem is uiteindelik dat die gebruik van Twitter (nou X), as een voorbeeld, daartoe kan lei dat openbare menings deur geblgdheid gevorm word en dat die vrees om aanstoot te gee tot onkritiese denke kan lei – sodanige denke wat niemand sal kwets of skade aandoen nie (Burger 2020).

2. Skandeteorie en die sondebokteorie

Van die eerste kwessies, in Ian se eie woorde, waarvan die leser kennis neem, is “slagoffer”, “shame campaign” en “strafbeskaming” nadat sy twiet soos ’n veldbrand op sosiale media versprei. “Hoe sal ek ooit die ontploffing van twiets in my selfoon vergeet toe ek dit daardie dag aanskakel? #HasTheTweetBoorBeenSpottedYet? #TwatBoorPoorTwat. Brand Afrikaner. Brand Boor” (313) en “noem en verdoem op sosiale media” (556).

Om te verstaan hoekom individue geskandaliseer word, is dit belangrik om te weet hoe ’n skande gedefinieer word, wat daartoe aanleiding gee, wie verantwoordelik is om iemand te skandaliseer, hoe dit gedoen word en hoekom kanselleerkultuur uiteindelik so ’n magtige onderdeel van skandalisering geword het. Vir hierdie ondersoek word Burkhardt (2018:18–44) se skandeteorie gebruik, gerugsteun deur die sondebokteorie van Girard (1982, 2001, 2010, 2014). Volgens die sondebokteorie word ’n verbod op die optrede van die sondebok geplaas om hierdeur die sosiale orde te herstel. Konflik word opgelos as ’n groep (#hutsmerk) teen ’n gemeenskaplike arbitrêre ander verenig. Die sondebok word uitgesluit en vir al die wanorde geblameer. Eertydse slagoffers word dikwels vandag die vervolgers wat die sosiale norme bepaal. Dink hier aan die #Metoo- of #BlackLivesMatter-bewegings.

Vervolgens sal die skandeteorie en daarna die sondebokteorie met betrekking tot kansellering kortliks ondersoek word.

2.1 Skandeteorie

’n Skande is eerstens ’n staat van oneer en vernedering wat in ’n skandaal kan ontaard. Dit is Ian se ervaring in *Biblioteek* ná sy twiet hom van alles ontnem wat voorheen vir hom belangrik was, soos sy werk, aansien, salaris en identiteit. Skandale is gebeurtenisse of toestande wat aanstoot gee aan ’n bepaalde segment van ’n gemeenskap. Uit vrees om in ’n staat van oneer te beland en verneder te word, vermy individue eerder optrede wat ’n skandaal kan veroorsaak.

Tweedens het skandes te doen met moraliteit en die mag om morele waardes af te dwing, omdat diegene met die mag om ’n skandaal te veroorsaak, individue se gedrag kan verander. Die vermyding van skandale kan derhalwe ’n invloed op ’n individu se identiteit en identiteitsvorming hê.

Verder moet ’n skandaal sigbaar wees, want indien ’n individu in die geheim teen die moraliteit van die samelewing optree, kan dit nie ’n skandaal wees nie. Dit is hoekom dophoukultuur/-tegnologie op so ’n groot skaal toeneem, omdat die geskandaliseerde se optrede hierdeur blootgestel en openbaar gemaak word.

Die media speel uiteraard ’n belangrike rol in skandalisering, omdat dit die skandaal aan die groot klok hang en versprei. Daar is twee soorte skandale: een sonder enige mediadekking en die ander een ’n gemediatiseerde skandaal, met ander woorde een wat deur die media tot skandaal verklaar is (Thompson 2000), met as onderskeid die aard van die publikasie, hoe daar oortree is, wanneer en waar, en natuurlik wie die skandalisering georkestreer het.

Die doel van skandalisering is dus om as ’n basis vir sosiale stelsels te dien en die sosiale morele norme te versterk. Burkhardt (2018:24–5) skryf dat ’n gemediatiseerde skandaal ’n eenvoudige dog gestruktureerde narratief is wat deur die media versprei word en ’n stryd tussen ’n held en ’n antiheld uitbeeld deur, soos in sprokies, van “goed” en “sleg” gebruik te maak.

Met die koms van sosiale media het die hele skandaallandskap egter verander, omdat enigiemand vandag die mag het om iemand te skandaliseer. “Elke student, slimfoon in die hand, is ’n citizen journo” (40). Sosiale netwerke is egter nie noodwendig sentrale narratiewe platforms vir skandale nie; hulle dien merendeels as verspreidingskanale vir gemediatiseerde skandale.

Soos ook in *Biblioteek* uitgebeeld word, kan drukgroepe en gemarginaliseerde groepe soos #FeesMustFall dieselfde invloed uitoefen as diegene met groot politieke of ekonomiese mag met die doel om ’n gemeenskap se normatiewe morele modelle op te gradeer en deur kommunikasie tot ’n kollektiewe verskil- en identiteitsvorming by te dra. Om dié rede “wag” die media nie noodwendig vir ’n skandaal om te gebeur nie (Burkhardt 2018:21–2); hulle gebruik hulle eie narratiewe, binne hulle raamwerk van sosiale omstandighede, gebeure of ontwikkeling, om ’n skandaal te “maak”. Kanselleerkultuur word vandag dikwels ingespan as hiperkritiek wat tot groepsopolarisasie lei, as ’n manier om sosiale druk uit te oefen op iemand wat volgens ’n bepaalde drukgroep nie sosiaal aanvaarbaar opgetree het nie (Van Huyssteen 2018).

2.2 Die sondebokteorie

Kanselleerkultuur is een van die kern- sosiopolitieke vraagstukke van die huidige tydsgewrig. Daarom bied Girard (1982, 2001, 2010, 2014) se teorieë ’n belangrike raamwerk waarbinne kanselleerkultuur ontleed kan word as ’n hedendaagse vorm van sondebokmaking, gegrond in mimetiese begeerte en die dinamika van skandaal. Sy insigte help om die meganismes te verklaar waar individue geteiken en uitgesluit word as ’n manier om sosiale spanning te hanteer. ’n Mate van orde word herstel te midde van groeiende samelewingskonflikte. Dis hoekom Ian ná sy gewraakte twiet sê: “So gretig is die deugpolisie vir die een of ander sondebok. Dis ’n nasionale ritueel deesdae” (526). *The scapegoat* (Girard 1982) ondersoek die sondebokmeganisme as ’n kernaspek van menslike kultuur en sosiale orde, en een wat verskeie raakpunte met kanselleerkultuur en die gepaardgaande beskaming en uitsluiting het. Volgens Girard se teorie, gegrond op antropologie, letterkunde en mitologie, hanteer gemeenskappe dikwels interne konflik deur ’n sondebok te blameer. ’n Individue of groep word geïdentifiseer en (gesamentlik) gestraf om die sosiale harmonie te herstel. Hierdie strafbeskaming van individue of groepe begin dikwels aanlyn en is nou verwant aan Girard se sondebokteorie.

Die mimetiese begeerte, met ander woorde die menslike begeerte, is nabootsend. Ons begeer dieselfde as ander mense, nie noodwendig weens inherente waarde nie, maar eerder omdat ons ander se begeertes naboots, wat uiteindelik tot mededinging en konflik lei. Met betrekking tot kanselleerkultuur word mimetiese begeerte deur sosiale media versterk, omdat sosiale gebruikers dikwels menings, woorde en begeertes van ander naboots. Dit kan ’n mimetiese kettingreaksie veroorsaak wat tot ’n virale en kollektiewe veroordeling kan lei.

Om sosiale spanning te verlig, projekteer gemeenskappe dikwels hulle kollektiewe frustrasies en konflikte op ’n sondebok, wat ’n individu of ’n groep kan wees. Die gemeenskap word tydelik verenig deur straf teen ’n buitestander wat as die oorsaak van die wanorde gesien word, te kanaliseer. In kanselleerkultuur is die identifisering van iemand wat die sosiale norme oortree het, sentraal. Hierdie individue word die middelpunt van kollektiewe woede en frustrasie en word gesien as die oorsaak van onder meer sistemiese onreg of kulturele ontevredenheid. Om iemand te kanselleer kan ’n gevoel van kollektiewe verligting meebring, omdat kollektiewe woede op een persoon gerig word. Die gemeenskap word tydelik verenig, maar hierdie gevoel kan broos wees en kan tot verdere konflik lei, omdat die teiken uitgewerp is.

Mites en godsdienstige tekste regverdig dikwels geweld teen slagoffers deur godsdienstige of sosiale regverdiging. Girard glo egter dat die Bybelse evangelies, en meer spesifiek die verhaal van Jesus, hierdie meganisme ontbloom deur van die onskuldige slagoffer te vertel wie se onregverdigte vervolging die waarheid van die proses ontbloom. Net soos die evangelies volgens Girard die sondebokmeganisme ontbloom, kan kanselleerkultuur dui op 'n problematiese tendens in die samelewing, naamlik die begeerte om konflik op te los deur kollektiewe vervolging eerder as deur dialoog, verantwoordbaarheid of sistemiese verandering.

Die sondebok is dikwels 'n onskuldige figuur, 'n buitestander, gemarginaliseerde persoon, of iemand wat as "anders" gesien word. Die gemeenskap se daad van vervolging is nie noodwendig gegrond op die slagoffer se skuld nie, maar eerder op die behoefte om 'n dieper sosiale krisis op te los. Hoewel kanselleerkultuur dikwels deur geregtverdigde griewe, soos rassisme, seksisme of magmisbruik, aangevuur word, kan die uiteinde wees dat die individu nie werklik vir sy werklike skuld gestraf word nie, maar eerder 'n simbool word van dieper sosiale probleme. Een persoon kan nie die skuld dra vir die uitgebreide probleme van 'n samelewing nie.

In *The one by whom scandal comes* (Girard 2014:60–5) word die aard van skandale en die verband met mimetiese mededinging bespreek, asook die ontstaan van skandale uit die mimetiese siklus. Skandale op sosiale media ontketen dikwels kansellering, omdat die sondebok se dade of uitsprake vergroot en deur 'n lens van kollektiewe verontwaardiging geïnterpreteer word. Volgens Girard (2014:70–5) bring dit eerstens mee dat die sosiale harmonie ontwig word, tweedens dat nabootsing gedrag vererger en konflik verhoog, en derdens dat daar geglo word dat 'n probleem slegs deur die aanwysing van 'n sondebok opgelos kan word en dat die verwydering van sodanige sondebok as 'n noodsaaklike oplossing beskou word.

In *I see Satan fall like lightning* (Girard 2001:15–20) word aangedui dat waar menslike begeertes nageboots word, dit tot mededinging en konflik lei. Spanning wat hierdeur veroorsaak word, word beter hanteer wanneer 'n sondebok geïdentifiseer word wat vir die probleme van 'n gemeenskap blameer kan word. Deur die sondebok uit te sluit, word die vrede tydelik herstel. Dit beteken kanselleerkultuur is 'n moderne vorm van sondebokmaking wanneer sosiale media mimetiese begeertes versterk en kollektiewe verontwaardiging 'n sondebok vinnig kan identifiseer. Die openbare vernedering en uitsluiting herinner aan die antieke sondebokrituele, aangesien gemeenskappe probeer om onderliggende spanning op te los deur die geïdentifiseerde individu as die sondebok te "kanselleer" (2001:145–50).

Die dialoog tussen Girard en Chantre (2010:100–5) wat die implikasies van die mimetiese teorie vir moderne konflik ondersoek, is 'n belangrike onderdeel van die sondebokteorie. Hierby ingesluit is die apokaliptiese risiko's van eskalerende geweld waarbinne mimetiese mededinging belig word wat tot destruktiewe konflikte kan lei, en hoe moeilik dit is om die siklus te breek sonder om sondebokmaking te gebruik. Daar word ook aangedui hoe toenemende mimetiese konflikte in vandag se lewe met sy moderne tegnologie hierdie verdeeldheid kan verhoog. Die dialoog gaan verder oor hoe die oeroue sondebokmeganismes in die moderne lewe voortgaan, ofskoon in ander gedaantes (110–5). Hierdie werk bied waardevolle insigte om die dinamika van kanselleerkultuur binne die konteks van toenemende mimetiese konflik in die digitale era te verstaan. Aanlyn konflikte eskaleer dikwels vinnig as gevolg van mimetiese begeertes en mededinging, wat druk op individue en gemeenskappe plaas. Vanuit Girard se perspektief kan kanselleerkultuur gesien word as 'n simptoom van dieperliggende samelewingskonflikte en 'n uiting van kollektiewe geweld wat 'n uitlaatklep vind in die afwesigheid van tradisionele vorme van konflikhantering en versoening.

2.3 Die sosiale tersaaklikheid van gemediatiseerde skandale

Die persoon wat geskandaliseer word, met ander woorde die antiheld of sondebok (volgens Girard), word deur 'n ongeskrewe kode van die sosiale stelsel as “sleg” uitgebeeld, terwyl die held (“goed”) beloon word omdat hy die sosiale norme nagekom het (Burkhardt 2018:27, 32, 33, 38–40). Hierdie binêre voorstelling van die rolspelers in 'n skandaal maak die blinde kolle van moraliteit onsigbaar en bevorder die sosiale norme. Die geskandaliseerde ontvang 'n “kode” van die sistemiese omgewing as 'n simboliese personifikasie van die sosiale stelsel se omgewingskode wat hom of haar as “sleg” bestempel, dus as iemand met ander norme. Die verwagting is dat geskandaliseerde persone hulle skaamte in die openbaar erken en nederigheid betoon. Gemediatiseerde skandale het negatiewe emosionele ondertone wat vrees, haat, woede en toorn opwek. Dit dien as 'n spieëlbeeld vir die rolspelers in sosiale verhoudinge en versterk hoe na moraliteit en waardes in die samelewing gekyk word. Stereotipiese binariteit in 'n gemediatiseerde skandaal gee derhalwe ook aanleiding tot mededingende paradigmas van morele norme, soos Christelik versus Islamities, liberaal versus konserwatief, of ekologie versus ekonomie (Burkhardt 2018:39), met die teikengroep as gemene deler. Die beskikbaarheid van data bepaal uiteindelik die effektiwiteit van die skandalisering, en daarom is dit belangrik om aandag te gee aan die drywer(s) van die skandaal en wat hulle wil bereik.

2.4 Drywers van skandalisering deur kansellering

“Dis die tyd van sirenepolitiek. Hoe groter die verontwaardiging, hoe harder dryf die twiets” (41). Drywers van skandalisering het derhalwe ten doel die opgradering van 'n gemeenskap se normatiewe morele modelle wat sal bydra tot 'n kollektiewe verskil- en identiteitsvorming. *Biblioteek* toon hoe die beskikbaarheid van data maak dat enigiemand dadelik hulle fone kan gebruik om 'n mening op sosiale media te lug of 'n twiet uit te stuur. Ian noem sy medestudente “Twitterati” (353), omdat hulle altyd met hulle selfoon in die hand sit, gereed om enige ongeregtigheid globaal te laat versprei.

Elke Jan Alleman is derhalwe 'n “citizen journo” wat hulle menings op Twitter of Facebook kan lug (40). Dit beteken nuus is onmiddellik beskikbaar, soos toe 'n plakkaat ná Bill se dood enkele ure daarna teen 'n paal vasgemaak word (568). Piekenier sê aan Ian: “Kyk na die branders op sosiale media, oor enige saak. Kyk hoe't jy clickbait geword!” (506).

Statistiek wys dat individue wat as demokraties of millenniërs en Generasie Z identifiseer, meer geneig is om aan kanselleerkultuur as 'n onderdeel van skandalisering deel te neem as gevolg van hulle liberale denke. Millenniërs is tussen 1980 en 2000 gebore en is die grootste generasiegroep nog. As hoogs gekwalifiseerde individue glo hulle hulle kan wêreldwyd 'n rol speel om verandering in die wêreld teweeg te bring (Rainer en Rainer 2011). Dink hier aan studente-onluste wat ook in *Biblioteek* 'n teenstem verteenwoordig wat beslag vind op sosiale media en tot bewegings soos #FeesMustFall, die betogings oor klasgelde, lei (41, 72, 286).

Dan is daar die besitters van grootdata wat as drywers van sondebokmaking in staat is om doelbewus 'n skandaal te veroorsaak. Soos gesien in Ian se geval (286, 541, 557), versprei die twiet soos 'n veldbrand (103–4) en verander Ian se lewe binne minute onherroeplik (104) deur hom as 'n rassis te brandmerk (575). Die doel word bereik, want hy verloor sy werk (352–3) en hy word 'n persona non grata (487). Hy vind uit dat verontwaardiging die aandag-ekonomie voed en dat niks die gretige oë so sterk aantrek soos 'n bewering van 'n “oorskryding” nie (51).

Dit is egter drukgroepe met data tot hulle beskikking wat die kragdadigheid, asook die doeltreffendheid, van skandalisering bepaal, sodat dit langer kan “trend”. Enige hutsmerk-beweging (soos #FeesMustFall) het gewoonlik ’n (politieke) drukgroep wat agter ’n Twitter-veldtog sit om hulle eie agenda of boodskap te versprei. Volgens Ian sit daar iewers ’n battery sogenaamde aktiviste wat die saak teen hom dryf (512). Hy is reg, want Thuli vind uiteindelik uit dat Sello agter die veldtog teen Ian gesit het, omdat hy glo sou saamwerk aan ’n projek wat BigEar bedreig (594). Haar gevolgtrekking is: “Geld. Dit gaan als oor geld. Politiek dalk ook. Maar basies: geld” (595). Ook nadat Thuli gebrandmerk word as ’n “sellout” (615) wat data oor die valliste aan China verskaf, bieg haar pa: “Sello is agter die clickbots. Die Twitterveldtog teen jou. Hy en Piekenier” (620, 623).

Haar pa as “ANC fixer Cat” gebruik “fake account botnets”, “over and over” (615–6), en “bots”, ’n “trolling army, a bot force” (615), asook marionettwiets waar iemand ’n vals identiteit gebruik om gevaarlike en uitlokkende twiets onder die vaandel van ’n besorgde swart burger uit te stuur. Hy beskryf dit so: “The provocateurs of whiteness are active out there” en “White supremacy is alive and well”, asook “White reactionary forces are alive and well! Aluta continua!” (616).

Deur die loop van die roman word kanselleerkultuur as ’n samelewingsverskynsel dikwels aan kwessies soos sigbewaking gekoppel. Die rede is die mag wat hierdie tegnologieë aan databaronne gee, soos China en enige korrupte, magsugtige regering wat daarvoor kan betaal. Bydraend hiertoe is hoe groot geldmagte (soos dié van Cat Khumalo of Groot de Grootte) gewone burgers se vryheid van spraak en beweging kan bedreig en hulle lewens beheer met geen ontsnapkans nie. In China is die dophoutegnologie reeds van so ’n aard dat ’n databasis oor elke individu geskep is om hulle sigbaar te maak vir die owerheid. Sekuriteitskameras word gebruik om mense se manier van stap en hul liggaamsvorm te herken. “Al is jou gesig bedek of kyk jy anderpad, jy word steeds herken” (617). Dis dan ook hoekom Piekenier Ian waarsku dat sy gesigsverandering ’n mors van tyd was. “Jammer. Ontsnap kan jy nie. Jou nuwe gesig gaan geen safe space vir jou wees nie” (618).

Alperstein (2019:204) se idee van ’n virtuele kollektiewe bewussyn beklemtoon die dinamiek waarin kultuurgrense skuif namate sosiale media meer universeel en alomteenwoordig word. Hierdie proses fasiliteer ’n oorvleueling van idees en oortuigings onder mense met soortgelyke gedagtes, wat uiteindelik daartoe lei dat hulle innerlike wêreld geïntegreer raak in ’n netwerk of groep mense. Hierdie groep ontwikkel dan tot ’n sogenaamde eggokamer (“echo chamber”), waarin lede hoofsaaklik blootgestel word aan inligting wat ooreenstem met hul bestaande perspektiewe en oortuigings. Enige idees wat buite hierdie raamwerk val, word as onaanvaarbaar beskou en loop die risiko om uitgesluit of “gekanselleer” te word (Alperstein 2019:204).

Met aanlyn debatte hang wie gerepresenteer en wie se stem gehoor word, af van wie voor hulle rekenaar sit en die debat aanvoer (Bakher 2021:44; Nguyen 2020), omdat dit oor aanlyn aktiwiteite op sosiale platforms gaan. Die idee is om aandag te trek sodat ’n pos “ge-like” of gedeel kan word om skade aan ’n persoon of groep se reputasie aan te rig.

Die idee van politieke betrokkenheid by drukgroepe is dikwels om die samelewing bewus te maak van ongerymdhede en uitlatings wat aanstoot kan gee, veral met betrekking tot ras (Marsh 2022; Cohen, Fowler, Medenica en Rogowski 2017:6; Dershowitz 2020:1; Rainer en Rainer 2011).

Dis hoekom kanselleerkultuur ook beskou word as aanlyn aktivisme (Bakher 2021:45) wat eerstens aangewend kan word as 'n wapen teen gewaande maatskaplike onreg en tweedens as 'n vorm van aanlyn boelie. Dit kan gemarginaliseerde groepe, soos die vroue in die #MeToo-beweging, se representasie beklemtoon, en 'n stem aan hulle gee, deur byvoorbeeld enige vorm van seksuele wanpraktyke te kanselleer. Met betrekking tot die sosiale tersaaklikheid van gemediatiseerde skandale verwys Duque, Rivera en LeBlanc (2021:101544) na kanselleerkultuur as 'n verskeidenheid bewegings wat diversiteit en politieke korrektheid voorstaan, en noem as voorbeelde #BlackLivesMatter, #MeToo, en die antifascisme- en antirassisme-beweging Antifa. Met soveel bewegings wat as deugpolisie optree, is dit duidelik hoekom die drywer van 'n skandaal as die sterkste skakel in die skandaliseringsketting beskou word.

Thuli gee later toe dat hoewel kanselleerkultuur na haar mening doeltreffend is, skandalisering soms oor meer as net die oortreding van nuwe norme en waardes gaan (310). Groter magte trek agter die skerms die toutjies met hebsug, politiek of korrupsie in gedagte. En onbewus van hierdie magte glo individue dikwels dat selfsensuur die enigste manier is om jouself teen kansellering te beskerm (310).

Derhalwe is die ander kant van die argument dat skrywers en akademici bekommerd is omdat hierdie selfde kanselleerkultuur oop debatvoering en akademiese vryheid kan beperk. Enigiemand, van 'n koerantredakteur tot 'n professor, kan verneder en selfs afgedank word indien hulle dit sou waag om 'n alternatiewe mening oor omstrede vraagstukke aan te bied of daaroor te skryf. Individue of groepe identifiseer op verskillende maniere met aanvegbare kwessies, en alternatiewe stemme en kan dus geteiken word met smeerveldtogte, teistering, belastering, aanvalle op sosiale media, uitsluiting en vernedering, wat uiteindelik 'n uitwerking op identiteit kan hê.

Die rede is dat verskillende nuwe norme en waardes oor brandende kwessies vanuit uiteenlopende perspektiewe beleef word, en individue daaraan gemeet word, ondanks wat die Grondwet bepaal. Sou hulle oortree, kan hulle deur skandalisering gestraf word.

2.5 Vryheid van spraak en grense van vryheid van spraak

Die Grondwet van Suid-Afrika waarborg vryheid van spraak in artikel 16 (1) en ná 1994 geld die drakoniese sensuurwette onder apartheid nie meer nie (Klazar en Fischer 2021:225–38). Die Handves van Menseregte, as die hoeksteen van die demokrasie in Suid-Afrika, beteken in die teorie dat gewone burgers die reg het om te besluit wat hulle wil sê of skryf en hoe hulle wil mobiliseer of groepeer.

Dis hoekom een van die eerste vrae wat ná skandalisering gevra word, dikwels dan ook is wat van vryheid van spraak en uitdrukking geword het. Die antwoord is nie eenvoudig nie, omdat skandalisering of sondebokmaking kan plaasvind sonder dat enige wette oortree is of iemand in 'n hof skuldig bevind is.

Vryheid van spraak het beperkinge. Vir die doeleindes van hierdie ondersoek word gefokus op die volgende: “die verkondiging van haat wat op ras, etnisiteit, geslagtelikheid of godsdiens gebaseer is” en “aanhitsing om leed te veroorsaak”. Hoewel 'n raamwerk vir vryheid van spraak bestaan, kan die Grondwet nie as staties gesien word nie, omdat dit aan maatskaplike en politieke veranderinge onderhewig is. Dis hoekom die Grondwet sedert sy bestaan al 'n paar keer verander is.

In een van hulle vertaalklasse verwys Ian na 'n skrywer wat haar boek uit die mark moes onttrek omdat die Menseregtekommissie bevind het dat sy “kwetsende bewerings oor gays” gemaak het (70). In die gesprek wat daarop volg, definieer Ian vryheid van spraak as “oor wat jy op sosiale media mag sê en wat nie”. Hoekom, vra hy met verwysing na gelowe waar gays se seksuele oriëntasie veroordeel word: “Is een se regte dan belangriker as die ander?” (70). Elizabeth verwys na Afrikaners wat 'n “swygplig” het as gevolg van wat hulle voorgeslagte mense aangedoen het (415). “En stilte. Afrikaners moet stilbly, Ian. Swyg” (415). Jerome verklaar ook: “Ek moet my woorde tel” (358), omdat hy glo dat hy as bruin man nie wit of swart genoeg is nie. “Ek, Jerome. Altyd eenkant (358). “Hoe vertaal ons onself na 'n nuwe ruimte?” vra Eliot (72), met verwysing na die kultuur van die koloniale era, wat rassisme, geweld en sosiale onreg kan insluit.

Hoewel vryheid van spraak in die Grondwet verseker word, is dit duidelik dat ongeskrewe beperkinge geld wat dikwels deur nuwe norme en waardes onderskryf word. Eliot verduidelik vryheid van spraak soos volg: “Maar die grootste les is dat ons in 'n heeltemal nuwe era staan. Die kultuur van die slagoffer.” En: “Vir hulle is die ou liberale houding van onskuldig tot skuldigbevinding of die hoor-die-ander-kant-stelreël net nie meer geldig nie. Ons bevind ons in 'n nuwe morele raamwerk. Jou twiet op die lughawe was 'n doodsonde. Nie? So ook dat ek jou verduur het in my seminare ten spyte van die *no platform*-eise wat in aggressiewe whatsapp aan my gestuur is” (450).

Netwerke van ononderbroke kommunikasie op verskeie sosiale platforms het boonop sodanig deur die jare toegeneem dat dit nie beheer of gemonitor kan word nie. Volgens Fourie (2015:579) en Gershberg en Illing (2022:11) is dit omdat enigiemand met byvoorbeeld 'n selfoon, onder die vaandel van demokrasie en sonder enige aanspreeklikheid, 'n mening of opinie kan lug, asook kommentaar of kritiek kan lewer.

2.6 Rassisme

Fourie (2015:579) haal Lovink (2011) aan dat opinies op sosiale media nie net bloot deel is van 'n databasis nie, maar ook permanente spanning meebring (Gershberg en Illing 2022:11). Dink hier aan rassisme, en wat as rassisties beskou word, as een voorbeeld van hoe taaluitinge verander het. “To all your racists out there: There is NO escape!!! 1652: Beware!” (583). “1652” is eerstens 'n verwysing na die jaar waarin Jan van Riebeeck in Suid-Afrika aan wal gestap het, maar dit word ook die bynaam wat Ian later as sondebok kry (582).

Sekere woorde en terme wat in die verlede vrylik gebruik is, word vandag as skelwoorde beskou en kan tot skandalisering lei, soos Ian ná sy twiet – wat die “reg op vryheid van spraak” teenoor “haatspraak” stel – moes uitvind: “Customs lady. Cape Town International Departures. In Africa there's no hurry – except for independence” (104).

Volgens Ian het hy gekla oor die swak diens op die lughawe, terwyl die deugpolisie sy twiet as rassisties gelees het omdat die doeanebeampte 'n swart vrou was. Dit bewys weer dat brandende en polities gedrewe kwessies uit verskillende perspektiewe beskou en gedefinieer kan word.

Met verwysing na 'n rubriek in 'n koerant waar die verskil tussen haatspraak en crimen injuria bespreek word, gebruik Ian die Suid-Afrikaanse politikus Julius Malema as voorbeeld van iemand wat enige uitspraak oor wit mense kan maak sonder dat hy vervolg word. Terselfdertyd

kan enigiemand wat 'n swart mens met taboeoorde beledig, in die tronk beland (320). In een van die vertaalklasse verwyrt Thuli Ian dat hy rassisties is omdat hy die term *blackspeak* gebruik het. Sy, daarenteen, mag wel die term *whitespeak* gebruik, omdat “Blacks can’t be racist” (184). Dis volgens haar omdat Ian vanuit 'n posisie van “whiteness, van white privilege” praat. “Jy sit, fat white cat, diep in die maag van witkapitaal” (185), verduidelik sy.

Rassisme, soos Ian se twiet oor Afrika-tyd (104) ervaar is, spruit dikwels voort uit 'n meester-slaaf-dialektiek wat in die selfbewussyn vorm en uiteindelik tot wanerkenning en 'n vervreemde selfbewussyn in “die ander” lei (Bakhtin 1984; Lodge 1990). Om te verstaan waar rassisme sy oorsprong het, skryf Villet (2021:873) dat rassisme vanuit 'n postkoloniale mentaliteit manifesteer. Historiese voorbeelde hiervan is “n*gger” of “k*ffer” wat mettertyd skelwoorde geword het. Hulle verwys na Fanon se *Black skin, white masks* wat aanvoer dat 'n wit vel die standaard of maatstaf is vir volle menslike wasdom, wat swart mense derhalwe verdierlik tot 'n soort dier-mens. Hierdie kruks van miskenning kan lei tot die onderdrukking van, en selfs geweld teen, swart mense. Villet (2021:873) noem die meester die subjek wat sy eie identiteit kan begrond en betekenis hieraan gee. Die objek se identiteit hang af van die betekenis wat die subjek aan hom (die objek) gee, dus hoe die subjek die objek beskou en hom aan sy gesag onderwerp. Die wit onderdrukker ontken die ander se menslikheid, terwyl die onderdrukte se selfbewussyn hom van sy eie menslikheid vervreem. Uiteindelik het die slaaf geen ander keuse as om 'n bewussyn as deel van 'n groep of klas te ontwikkel nie, wat die eerste stap is na selferkenning. Dit word uit 'n kollektiewe groep tot 'n werklikheid omskep; uit 'n selfbewussyn wat wedersydse erkenning eis (Villet 2021:874).

2.7 Strafbeskaming (sondebokmaking) deur kansellering

Kansellering geskied gewoonlik aanlyn, en omdat sosiale media nie onderworpe is aan professionele produksiemeganismes en kommunikasiespesifikasies waar gebeure self waargeneem en beskryf moet word nie, kan skandale vinnig en sonder beheer versprei. Skandale is onmiddellik sigbaar, en daarom kan enigiemand dadelik aan die diskoers begin deelneem, met die gevolg dat die skandaal globaal en anoniem oor verskillende medianetwerke versprei (Burkhardt 2018:19). Hierdie manier van skandalisering het aktivisme en verantwoordbaarheid in 'n wêreld wat deur tegnologie oorheers word, drasties verander (Burmah 2021:2–3).

Kansellering, as meganisme vir skandalisering, is 'n middel om iemand wat volgens 'n bepaalde groep problematies, onsensitief of beledigend opgetree het, verantwoordbaar te hou of te straf (Norris 2021:2; Burmah 2021:1, 67), om norme te versterk, abnormale optrede te bevraagteken, of heersende dogma af te dwing (Burmah 2021:67).

Openbare platforms het nie net die media nie, maar ook die samelewing verander, wat belangrik is wanneer die transformasie van skandale bespreek word (Martin 1978; Van Dijk 1999; Castells 2000). Eerstens word persoonlike kommunikasie al meer deur digitale interaksie vervang. Boonop kan die nuwe vorme van selfrefleksie en selfkarakterisering tot konflik lei en digitaal tot 'n onbeheerde gemediatiseerde skandaal gedryf word (Mandell en Chen 2016; Pörksen en Detel 2012). Sulke onbeheerde kommunikasie is moontlik omdat die internet toegang bied tot 'n magdom inligting wat op 'n eksponensiële wyse versprei kan word. Digitale kommunikasie verander dus gemediatiseerde skandalisasie met betrekking tot inhoud en die wyse van verspreiding (Burkhardt 2018:19–20).

'n Drukgroep kan, as 'n uitdrukking van agentskap, op grond van hierdie inligting ondersteuning van 'n geskandaliseerde onttrek omdat laasgenoemde se beginsels, uitsprake of aksies só aanstootlik bevind is dat die persoon nie verder aandag, tyd of geld werd is nie (Clark 2020:1; Ng 2020:623). Volgens Bakher (2021:44) kan enigiemand geraak word wat nie konformeer aan sekere nuwe norme nie, norme wat dikwels ontwikkel weens 'n toenemende diskoers oor representasie en stem, hetsy gender, rasidentiteit of politieke ideologieë.

Volgens Fourie (2015:580) vorm die media deel van 'n onophoudelike vloeï van data in die kuberruimte, "die tempo waarteen die wêreld gebeur". Hy beskryf die nuwe soort virtuele openbare sfeer as een waar terugvoering 'n primêre rol in netwerkkommunikasie speel. Hierdie interaktiwiteit maak dat die kommunikasiestyl van mediarepresentasies dikwels "reaksionisties, aanhitsend, opruiend, uitgesproke, ritualisties, gefragmenteerd en intertekstueel" is weens die onmiddellikheid, toeganklikheid en beskikbaarheid, en daarom ook 'n tempo van dringendheid (Fourie 2015:579).

Kanselleerkultuur se effek op representasie en stem hang dus aan die een kant af van wat bespreek word, wie dit bespreek en wie luister. Aan die ander kant gaan dit oor eksterne gebeure en die impak daarvan op kanselleerkultuur aanlyn. Volgens Bakher (2021:45) is kanselleerkultuur 'n vorm van aanlyn aktivisme wat as 'n wapen teen maatskaplike onreg aangewend kan word. Dit kan die negatiewe representasie van gemarginaliseerde groepe in die kollig plaas, 'n stem aan dié groepe gee, en enige vorm van seksuele wanpraktyke kanselleer, soos in die #MeToo-beweging gesien.

Ongelukkig word kanselleerkultuur nie noodwendig net ingespan om maatskaplike onreg af te dwing of gedrag te verander nie. Strafbeskaming en sondebokmaking is vandag ook 'n wapen om enigiemand met teenstellende uitgangspunte en idees te straf (Norris 2020:2) en enige alternatiewe, teenstrydige menings of robuuste intellektuele debat stil te maak.

Omdat individue bewus is daarvan dat kansellering ernstige gevolge kan hê, en dat geskandaliseerdes nie 'n kans kry om hulle saak te stel nie, soos Ian in *Biblioteek* moes uitvind (118, 313, 556, 597), lei dit tot vrees wat dikwels selfsensuur tot gevolg het. Hoewel sosiale media aan almal 'n stem en opinie bied, toon hierdie twiet van Ian hoe, ondanks vryheid van spraak, sensuur steeds toegepas word en dat 'n vrees vir strafbeskaming of sondebokmaking dikwels tot selfsensuur lei.

2.8 Sensuur en selfsensuur

Fourie (2009:81–2) definieer *selfsensuur* as die bewustelike of onbewustelike daad waar inligting weerhou word, of op so 'n manier oorgedra word, dat 'n gesagsinstansie nie aanstoot sal neem nie. Oor die subtile sensuur ná 1994 skryf Du Plessis (2016) dat dit 'n "versmorende voorskiftelikheid" meegebring het, 'n vrees om iets te sê wat as nie-polities-korrekt vertolk kan word; 'n vrees wat verlam. Politieke korrektheid beteken, volgens die *Oxford English Dictionary* (2024), die vermyding van enige aksie of uitdrukking wat individue wat sosiaal benadeel of teen wie gediskrimineer is, laat voel hulle word beledig, gemarginaliseer of uitgesluit.

Sekere terme, standpunte, taal, uitdrukkings en frases wat in die verlede algemeen gebruik is, is vandag problematies weens verskillende perspektiewe, en kan selfs tot hofsake lei, skryf Thiele (2021:51). Dit bring vrees mee. En dis oor hierdie vrees dat so 'n sterk openbare standpunt deur vooraanstaande letterkundiges teen skandalisering in die akademie, kunste en die media ingeneem is, omdat selfsensuur debatvoering oor belangrike kwessies kan beperk.

2.9 Kanselleerkultuur in die literêre en uitgewersbedryf

Representasie en *appropriasie* is die twee hoofwoorde wat selfsensuur en kansellering na die kuns-, literêre en uitgewersbedryf laat oorspoel het. “Sal ons dit waag om uit te gee; maak hierdie storie sin?” is die vrees wat Elizabeth as uitgewer telkens uitspreek (419). “Tye was taf in die uitgewersbedryf. Die ideologiese plaatverskuiwings van die tyd het aardnate blootgelê, en Elizabeth het, soos vele uitgewers, die omsigtige weg ingeslaan” (57). Die gesprekke tussen Elizabeth en Thuli gee ’n blik op die vrese en vraagstukke waarmee uitgewers worstel en wat die drywers van kansellering teen die bors stuit – soos watter boeke geskik is vir publikasie en hoekom iemand soos Thuli as sensitiwiteitsleser nodig is (57–8, 63).

Volgens Clark (2020:1) lê die term *cancel culture* se oorsprong in ’n ope brief wat in *Harper’s Magazine* verskyn het waarin verskeie openbare figure hulle uitgespreek het teen die ontwikkeling van “a new set of moral attitudes and political commitments that tend to weaken our norms of open debate and toleration of differences in favor of ideological conformity”.

Altesame 150 voorste liberale skrywers en akademici, onder wie J.K. Rowling, Noam Chomsky en Salman Rushdie, het gewaarsku oor die toenemende groei van kanselleerkultuur in die akademie, die kunste en die media (Kaufmann 2021:15). In hulle “A letter on justice and open debate” word beskryf hoe individue gekanselleer word indien hulle dit sou waag om kritiek uit te spreek en die heersende norme teen te gaan, en van hulle vrees om hulle inkomste te verloor.

Soos uitgebeeld in *Biblioteek*, weet uitgewers wat op sosiale media aangaan. Nie net gee hulle boeke uit om geld te maak nie; hulle moet hulle eie, asook hulle skrywers se reputasies beskerm (Dishmon 2019). Daarom het uitgewers verskeie maatreëls in plek om hulle eie, asook hulle skrywers se reputasies te beskerm.

In Australië kan skrywers wat vir die gesogte Horne-toekenning inskryf, die 15 000 dollar wen net indien hulle nie uit die oogpunt van ’n ander minderheidsgemeenskap skryf nie (King 2020). Twee jeugskrywers, Kosoko Jackson en Amélie Wen Zhao, moes hulle boeke voor publikasie onttrek – Jackson omdat hy onsensitiewe opmerkings oor Moslems sou gemaak het, en Zhao omdat sy ’n swart slaaf in ’n witte se arms laat sterf het as ’n daad van selfopoffering (Waldman 2019). Hulle is onder die hutsmerk #ownvoice uitgewys en gekanselleer.

Daarom pas uitgewers selfsensuur toe sodat niks gepubliseer kan word wat moontlik aanstoot kan gee of tot kansellering kan lei nie.

Uitgewers stel “sensitiewiteitslesers” aan om hulleself teen skandalisering te beskerm. Van Heerden is bewus daarvan dat hy hom skuldig (kan) maak aan kulturele appropriasie met sy uitbeelding van sy karakters en hulle uitsprake en perspektiewe. Hy verduidelik: “Daarby het ek dit gepas gevind om die raad te vra van twee sensitiewiteitslesers. Prokureur en skrywer Bettina Wyngaard en akademikus Christi van der Westhuizen van die Nelson Mandela Universiteit se Centre for the Advancement of Non-Racialism and Democracy het insiggewende verslae gelewer” (Van Heerden 2019, erkennings).

Hierdie literatuurpolisie moet toesien dat sekere ongeskrewe reëls, soos reëls met betrekking tot representasie en appropriasie, nie oortree word nie. Hall, Evans en Nixon (2013) verbind betekenis en taal aan kultuur, en representasie is daarom volgens hulle ’n belangrike bestanddeel van hoe betekenis deur taal, simbole en beelde geskep en gedeel word deur mense

van dieselfde kultuur. 'n Individue wat tot 'n spesifieke kultuur behoort, deel basies dieselfde begrips- en taalwêreld; is bewus van hoe begrippe en idees in verskillende tale vertaal word; asook hoe taal vertolk kan word om na die wêreld te verwys. 'n Reeks wat deur 'n wit heteroseksuele man oor 'n lesbiese karakter geskryf is, kan deur die queergemeenskap gekanselleer word, omdat so 'n man volgens hulle nie die lesbiese karakter kan representeer nie (Ng 2020:623).

Appropriasie sluit aan by representasie met die vraag of 'n buitestander die reg het om oor “die ander” te skryf (Jansen 2019:7–8). Die klem hier is op eienaarskap van 'n spesifieke kultuur. Net sekere skrywers het dus die reg om namens dié groep te skryf (Manderstedt, Palo en Kokkola 2021:98). Duisende boeke, soos Charles Dickens se *Bleak House* met sy vroulike verteller, sou byvoorbeeld nooit onder hierdie selfsensuur die lig gesien het nie (King 2020).

In *Biblioteek* blyk dit dat Elizabeth heeltemal bewus is van appropriasie- en representasiebesware oor boeke, soos toe sy vir Thuli vertel wat swart studente oor Elsa Joubert se bekroonde boek *Die swerffare van Poppie Nongena* (1978) sê. Die studente beweer die skrywer het, met die vertel van haar huishulp se verhaal in die tyd van apartheid, die vrou se storie gesteel, al het dit Afrikaners insig in hulle werkers se lewens gegee (131).

In *Biblioteek* wil Elizabeth 'n boek publiseer wat sy as 'n sterk verhaal beskou, maar Thuli se verweer as 'n sensitiwiteitsleser is: “Maar dis nie sý verhaal nie” (129). ““Ek sou sê, moenie uitgee nie,” begin Thuli. “Dit stel die studenteproteste in 'n slegte lig. Ek is nie gemaklik daarmee nie. Dit sal ook die indruk skep dat jul uitgewery nie woke is nie. Dat julle nie verstaan wat kulturele appropriasie is nie”” (130). Sy stoomroller voort: ““En ek is nie jou wit boeretannie-leser nie. Ek is jonk en swart en ek weet wat ek hier sien.” Thuli tik met haar wysvinger op die manuskrip. “Ek sien nóg 'n geval waar my storie, my storie, gesteel word”” (132). As Elizabeth die manuskrip probeer verdedig as simpatiek teenoor die swart protagonis, beweer Thuli: “Surface commitment to feminism [...] Mens moet dieper kyk [...] [V]ir my as swart vrou kan dit nie. Dit mag nie. Net eenvoudig nie. Kyk hoe word vroue uitgebeeld. Begin maar daar!” (127–8). Volgens Thuli behou sy haar die reg voor om haar ervaring as swart vrou – “my lived reality” – self uit te beeld. “Jou besware kom vanuit 'n posisie van bevoorregting. En bevoorregting maak blind” (132).

'n Mens moet let op die woorde “my” en “jou”, want dis hierdie onderskeid wat tot #hutsmerke en kansellering lei, soos veral gesien op universiteitskampusse, en derhalwe die akademie, aan die voorpunt van ontwikkeling. Alternatiewe perspektiewe, teenstrydige menings en robuuste intellektuele debat word dus op 'n indringende wyse stilgemaak (Norris 2020:2).

Soos Thuli wat onverbiddelik glo dat kunswerke wat aanstoot gee, verwyder moet word (158) omdat dit swart mense seermaak – “Black pain” (158) – terwyl sy Ian se verweer daarteen beskou as “wit denke” en “wit transe” (159). Volgens haar is dit nie sensuur om kunswerke uit 'n lesingsaal te verwyder indien dit studente beledig nie. “Dis net 'n manier om die konteks te wysig [...]” (159). Oor boeke wat verbrand word omdat dit aanstoot gee, is haar mening: “Na vuur groei nuwe dinge” (159). Sy steur haar nie aan Elizabeth wat probeer keer nie: “Maar Thuli! Sensuur behoort nie deel van die wapentuig van die Left te wees nie! Sensuur was nog altyd die kortswaard van Regs! Tipe Hackler's veto” (63).

Thuli wil ook nie daarvan hoor dat elke karakter in 'n boek 'n kans kry om sy saak te stel nie of dat “intellectuals” 'n boek se onttrekking as staatsensuur of selfsensuur sal sien nie (130–2). Elizabeth se verduideliking van selfsensuur: “Wanneer skrywers katvoet is, heeltyd, oor wie hulle mag skrywe, watter storie hulle kan vertel”; en “Kyk hoe dwing julle my om as uitgewer my skrywers se werk eers te meet aan politieke korrektheid”; en “Wil julle kulturele konsentrasiekampe oprig?” laat Thuli koud.

En anders as Ian en Elizabeth is Thuli se persepsie van byvoorbeeld Grensliteratuur nie “litteken- of huil-literatuur” nie; vir haar gaan dit oor wit Suid-Afrikaanse soldate wat oorlog “buite hulle grense” gaan voer het en dat die ander kant van die verhaal nooit vertel is nie (128–31). Dit terwyl Ian voel hy het nie in die apartheidsjare 'n keuse gehad oor diensplig nie; boonop het hy ernstige sielkundige skade opgedoen as 'n soldaat, en dit het 'n invloed op sy identiteit gehad (194–5, 386).

Dis nie net boeke en kunswerke wat deurloop nie. Elizabeth kla byvoorbeeld: “Ian, het jy gehoor, daai universiteit van jou se balletskool gaan toemaak? [...] Ballet is skynbaar veels te Westers en koloniaal. Hulle moet uit. Weg. Dis klaar en verby. Iemand het die skerp idee gehad” (89).

2.10 Kanselleerkultuur in die akademie

Selfsensuur kring baie wyd uit, en akademici is een groep wat groot aanpassings moes maak ten opsigte van skandalisering deur kansellering. Van Heerden self beskryf *Biblioteek* as die eerste weergawe van die geskiedenis wat kampusse in 2015 en 2016 geskud het (Van Dyk 2020). Verskillende perspektiewe op kwessies soos die verwestersing van Suid-Afrika, wie vir die sondes van die verlede moet betaal, en hoe bewuswording gekweek kan word, het tot verontwaardiging op sosiale media gelei.

In hierdie tyd van studente-onluste en hutsmerke woon drie hoofkarakters 'n vertaalkundekursus deur professor Eliot by. Hulle ontdek dat die klasse oor baie meer as net vertaling uit een taal in 'n ander gaan. “Die dosent verwag van hul klasgroep om nie net woorde uit een taal na 'n ander te vertaal nie”, maar die klem is daarop om “die ware lewe na teks te vertaal”. Met die gebeure op die kampus is die klem op “hoe jy aktualiteit na teks vertaal”. En: “Om te kyk, te verstaan, om te lewe, is 'n manier van vertaling, van onderhandeling met die wêreld” (71–2).

Nadat 'n kollega wat deur studente geviktimiseer is, selfdood pleeg, is Eliot se grootste vrees is dat hy dalk aanstoot kan gee; dat sy manier van klasgee, navorsing en uitsprake tot sy afdanking kan lei. Aanlyn aktivisme gee dus aan onderdrukte groepe 'n stem, maar maak terselfdertyd stemme stil wat kon bygedra het tot ontwikkeling en maatskaplike verandering, en bedreig demokratiese verteenwoordiging (Bakher 2021).

Ian verwys na Eliot as 'n fakulteitslaaf wat grootgeword het in 'n era waarin letterkunde ontseteling en rebellie beteken het. “Jy skryf teen. Jy skilder om tot stilstand te ruk. Jy skryf die taboes oop” (590). Om te oorleef, predik Eliot vandag egter: “[K]uns moet bevestig. Kuns moet troos. Mag niemand seermaak nie. Niemand voor die bors stuit nie. Almal in 'n safe space hou” (590).

Om seker te maak 'n lesing gee nie aanstoot nie, sal 'n klas begin met: “*Warning: The following material contains elements which may upset some individuals in class. It contains scenes of graphic violence*” (280). Eliot verduidelik hoe hy seker maak hy ontstel nie sy studente nie: “Ek sal julle eers 'n trigger warning gee as ek met julle oor iemand soos T.S. Eliot wil praat!” (281).

Later, toe Thuli uit sy klas uit storm, is Eliot onmiddellik ontsteld: “’n Swart student het uit sy seminaar gemarsjeer. Dit beteken moeilikheid” (160). Hy keer dus elke keer as Thuli haar vererg en die klas wil verlaat, want hy besef dat hy geskandaliseer kan word as sý uitloop. Hy weet dat sy vasbeslote is om aan “old school liberal Eliot en sy kollegas uit te wys dat hulle aan die verkeerde kant van die kampus se foutlyn is” (281). Thuli verduidelik aan Eliot dat studente vrae moet vra: “In fact, it’s time to start calling out errant academics”, en “As jy die fout is, of die beweging teenstaan, moet jy blootgestel word” (137).

Eliot bieg uiteindelik: “Ek kan ook nie meer byhou nie, meneer Brand. Dis lesbies, dis transgender, dis aseksueel, dis interseks, dis gay, dis biseksueel ... Ek en jy sal vinnig moet bykom, dis vir ons terme wat ons miskien nie elke dag hanteer nie. Nie?” En nog later praat hy oor ’n uitstalling wat deur die universiteit gehou is: “En dan kla hulle weer oor juis hul áánwesigheid op die uitstalling se beelde – oor ’n vals indruk van inklusiwiteit wat daardeur geskep word, so dis heel ingewikkeld en ek moet ... ek moet probeer vasstel ... wil hulle nou daar wees ... of ... nie?” (288–9). Volgens hom is die valliste vasgevang “in patriargie, cisnormatiewiteit, heteronormatiewiteit en genderbinariteit” en beskryf hulle hulself as “swart, arm, queer, womxn – dit spel hy uit – en as niebinêre transmense ...” (288).

Dan is daar die #FeesMustFall-opdrag: “Takel die rektore af. Saai agterdog. Beeld hulle uit as bewakers van apartheidsopvoeding. As agente van witkapitaal. As wagte op die poorte van die kolonie. Vertel hulle een ding in persoonlike ontmoetings met hulle maar verkondig iets heeltemal anders in die openbaar. Een petrolbom in een rektor se kantoor” (468). Ongelukkig kan die druk weens die studentewoede vir party akademici te erg word, soos die professor wat selfdood gepleeg het nadat hy iemand op die een of ander manier beledig het (92).

’n Gesonde en vry akademiese debat word deur Bartel (2019) beskryf as een waar reëls oor wat aanvaarbaar of verkeerd is, nie vooraf bepaal word nie; waar persoonlike opinies (neutraal en radikaal) binne die raamwerk van die akademiese wêreld toelaatbaar is (kyk ook Teixeira da Silva 2021:1). Navorsing oor hierdie stelling in meer as 100 lande, met 2 500 studente as respondente, het egter bevind dat alternatiewe perspektiewe en robuuste intellektuele debat oor die afgelope paar jaar op ’n sogenaamd progressiewe wyse stilgemaak is (Norris 2021:5). Studente wat voel hulle idees verskil te veel van die oorheersende groepskultuur, verdedig nie hulle morele standpunte of waag ’n mening nie, uit vrees vir vernedering. Hierdie verdelende ideologie bestaan omdat identiteitspolitiek meebring het dat enigiemand met ’n alternatiewe mening of uitspraak die gevaar loop om verneder of gekanselleer te word (Benn 2021:75; Kurti 2020).

As voorbeeld kan na die veldtog verwys word wat in 2022 teen H.P. van Coller gevoer is na sy rubriek in Media24 waarin hy beswaar gemaak het teen politieke voorskriftelikheid in kinderboeke: “Gewone mense word al hoe meer randfigure,” het hy geskryf. Die gevolg is resepmatige boeke met ’n voorkeur aan “molestering, verkragting, owerspel, siekte, dood, geestesprobleme, die verlies van ledemate, sintuie, homoseksualiteit, rasseprobleme en dergelike” (Van Coller 2022). Hy is van homofobie beskuldig omdat hy homoseksualiteit gelyk sou gestel het aan ’n “maatskaplike of persoonlike probleem” soos verkragting en molestering (Greeff 2022). Na aanlyn viktimisasie het hy uiteindelik as voorsitter van die SA Akademie se Letterkunde-kommissie bedank (Greeff 2022).

Elke student in Eliot se vertaalklas kyk vanuit verskillende ideologiese standpunte na onder meer kampusgebeure – Ian as ’n wit middeljarige man, Thuli as ’n jong swart vrou en studenteaktivis, en Jerome as ’n bruin student wat sukkel om kop bo water te hou. Die norme en waardes van die

onderskeie karakters bring uiteraard uiteenlopende stemme en perspektiewe op brandende en dikwels polities gedrewe kwessies, wat lei tot die vraag hoe elkeen van hierdie stemme die diverse kultuurlandskap van Suid-Afrika weerspieël (Lodge 1990:86). Die aanwesigheid van verskillende stemme is ook 'n aanduiding van identiteit en hoe 'n individu identifiseer. Om 'n blik vanuit een mens se ervaring op groter samelewingsverskynsels te kry, is die verskillende perspektiewe, identiteite en stemme van die onderskeie rolspelers dus belangrik.

3. Identiteit

Identiteit bepaal individue se perspektief, 'n persepsie oor wat reg of verkeerd is, en gee aan hulle 'n stem oor brandende kwessies. Van Heerden se roman verken die kompleksiteit van die Suid-Afrikaanse samelewing deur die lens van veelstemmige karakters, soos Thuli Khumalo, Ian Brand en Jerome Maarman wat mekaar as botsende karakters weerspreek en uitdaag. Hulle stories word verbind om 'n blik op die hedendaagse samelewing te bied. Elke karakter het verskillende perspektiewe op kwessies soos skandalisering, en hierdie perspektiewe dien as spieël vir die samelewing. Die leser word derhalwe gedwing om die samelewing op verskillende maniere te sien deur die motiewe van elke karakter te leer ken (Bakhtin 1984; Lodge 1990). Thuli as leier van die vallistiese beweging verteenwoordig die stem van swart mense in Suid-Afrika, hulle afkeer van rassisme en seksisme (128). Sy is ook die een wat “plakkerskampe” as 'n taboewoord verklaar en eis dat dit na “starter housing” vertaal word (43).

Stephen Eliot is die senuweeagtige dosent en liberalis van weleer wat probeer om aan die regte kant van enige veldtog of twis te bly (71, 100, 184) en probeer paai: “Let’s respect everyone’s right to disagree” (185). Hy is die een wat die drie hoofkarakters saam in 'n vertaalklas bymeekaarbring waar verskillende idees en ideologieë weens hulle verskillende agtergronde teen mekaar afspeel (182–4). Hierdie interaksies bied uiteindelik fassinerende en teenstrydige perspektiewe aan die leser (184).

As nog 'n voorbeeld word genderidentiteit gebruik, omdat hoe iemand identifiseer, dikwels bepaal hoe so 'n persoon deur dié rondom hom of haar gesien word (Yap 2022:66). Dink hier aan die karakter Snaar Windvogel wat in transisie is omdat hy glo “[e]k bly in 'n Futsek van 'n lyf”, en dat Piekenier vir hom 'n lyf gaan gee waarin hy tuis gaan voel (483). Die regse Bill, 'n “transfoob” (535–6), praat egter van “die gebroedsel feministe en moffies” (35–6).

Uitsprake soos dié van Bill lei tot drukgroepe om byvoorbeeld rassiste, vrouehaters en transfobe uit te wys, maar aan die ander kant voel groepe aan die regse spektrum van die samelewing ongelukkig omdat hulle voel hulle morele uitkyk word bevraagteken (Benn 2021:75). Volgens Thiele (2021:52–3) is dit omdat die media in die verlede hoofsaaklik die sosiale diskoers bepaal het en individue vandag hulle sê wil sê, wat veroorsaak dat menings uiteenlopend en verdelend is.

Fourie (2015:577–8) neem identiteit en identiteitsvorming 'n stap verder. Volgens hom word gestereotipeerde mediarepresentasies in die postmoderne medialandskap hoofsaaklik op 'n interaktiewe manier deur netwerkkommunikasie gekommunikeer, met die individu wat voorop staan. Omdat die tipe kommunikasie afhanklik is van die mediagebruiker se deelname, word hierdie soort kommunikasie ook as 'n soort ritueel gesien (Fourie 2015:580). Aktiewe media-gebruikers, as skeppers van inhoud, kan dus as medeverantwoordelik gesien word vir die beeld

wat die media van die werklikheid en samelewing skep (Fourie 2015:578). Volgens Fourie beteken “aktiewe” die fisiese daad van “aanlyn gaan” en “kontak maak”, of om te reageer op ’n uitnodiging om deel te neem en tegniese ingetrek te word en sodanig deel te word van ’n groot aantal mediarepresentasies. Zaaiman (2022) verduidelik die individu se ontvanklikheid hiervoor deur Engelstad (2009:210–38) aan te haal en skryf dat kultuur voortvloei uit mense se emosionele behoefte om met groepe te identifiseer om wrywing te voorkom (Girard 1982, 2001, 2010, 2014). Die massamedia is derhalwe vandag die dryfkrag agter kultuur wat as ’n materialistiese georiënteerde verbruikersamelewingsprojek beskou kan word waar die verbruikerseconomie ’n oorheersende rol in identiteit speel. Le Roux (2019:66) waarsku dat data wat deur tegnologie ingesamel word deur burgers af te neem of dop te hou, sonder hulle medewete aangewend word om byvoorbeeld iemand se begeertes, behoeftes en gedagtes te monitor, te beïnvloed en te skep. As voorbeeld van die mimetiese begeerte, waar ons ander mense se begeertes naboots en wat ’n sleutelbegrip van die sondebokteorie is, is die inligting wat deurentyd op jou selfoon of rekenaar (sosiale media) se tydlyn verskyn om jou te herinner aan inligting of artikels wat jy voorheen gegoogel het, daar met die doel om jou “begeerte” of ander mense se begeertes lewend te hou. Dink ook aan advertensies wat op jou selfoon verskyn sodra jy ’n inkopiesentrum binnestap, wat weens vorige Google-soektogte bewus is van jou begeertes of behoeftes.

Dit beteken identiteit en kultuur kan deur die massamedia, en deur middel van dophoutegnologie, gemanipuleer word om spesifieke optrede te bepaal, woede op te wek of begeertes te skep. Verbruikers moet derhalwe deurentyd daarvan bewus wees dat niemand onsigbaar is nie.

3.1 Dophoukultuur: Foucault se panoptikon en data

Met hierdie “Big Brother” wat data versamel in gedagte, waarsku Rayner (2012) dat elke gebruiker van sosiale media moet weet dat hulle hulle blootstel aan ’n soort panoptikon (wat “sien alles” beteken). Burger (2020) verwys spesifiek na die oë op *Biblioteek* se buiteblad wat ’n “ondersoek na die invloed van groot data en die alomteenwoordige toesig op privaatheid, demokrasie en identiteit, en veral Suid-Afrikaanse en Afrikaneridentiteit” kan suggereer.

Individue was egter lank voor die verskyning van sosiale media en gevorderde datategnologie onderhewig aan die manipulasie van gedrag en identiteit. In 1791 het die filosoof en sosioloog Jeremy Bentham die panoptikontronk ontwerp waar opsigters die gevangenes 24 uur per dag goedkoop en doeltreffend kon dophou (Stefanick 2011) sonder dat die gevangenes self kon sien of en wanneer hulle dopgehou word. Foucault (1995) het jare later die metafoor van die panoptikon gebruik om te verduidelik dat slegs die idee of dreigement dat iemand heeltyd dopgehou word, voldoende is om individue se gedrag (en derhalwe identiteit) te beïnvloed. Hulle word modelgevangenes wat geen reëls oortree nie, wat die outomatiese funksionering van mag bewerkstellig (Rayner 2012).

Aandag moet egter ook geskenk word aan subjektivering as die proses waardeur individue geskep word wat optree volgens ’n beeld wat hulle van hulself projekteer en wat op hulle geprojekteer word (Traue en Pfahl 2022:25–44). Nes ’n akteur sy beste vir sy gehoor gee, so word sosiale media met ’n gehoor in gedagte effektief gebruik (Rayner 2012). Die massa eers basies die identiteit wat individue met hulle plasinge skep deur dit met ander te deel (Girard 1982, 2001, 2010, 2014). Deur die proses van subjektivering en selfbesinning word sosiale media nie net ’n platform om inligting te deel nie; dit speel ook ’n rol in die vorming van identiteit (Rayner 2012).

Murakami (2012) haal Koskela (2000:243) aan wat sê stede is vandag plekke van mag wat deur dophoutegnologie omskep is in reuse panoptikons waar niks onsigbaar is nie. Volgens Zaaïman (2022:172) is hegemonie en mag verwant aan mekaar. Hegemonie, as 'n verskuilde vorm van dominansie, is 'n ideëstelsel wat diskoerse domineer en wat algemeen as gesaghebbend deur 'n groepering of 'n samelewing ervaar word. Mag, daarenteen, is die vermoë om dit wat ander mense dink of doen te beïnvloed of te beheer.

3.2 Identiteit en die skandalisering of sondebokmaking van “die ander”

Biblioteek vertel die storie van wat op die oomblik in Suid-Afrika gebeur, veral met betrekking tot identiteitsoorloë en die gebruik van “ons” teenoor “hulle” en “julle” om na iemand te verwys wat nie deel van jou eie groepsidentiteit vorm nie.

“Julle mense,” sê Jerome aan Ian Brand (79) waarmee hy Ian by implikasie as “die ander” identifiseer. Ian erken dan ook dat hy voel asof hy as “die ander” op kampus beskou word, dat wit Afrikaners nes swart studente voel hulle word “ge-other” (72). In Shanghai ondervind Thuli ook haar andersheid nadat 'n bibliotekaresse in die Franse biblioteek opkyk van haar rekenaar om na Thuli te staar. “Sy glimlag na Thuli. Soos net 'n Europeër kan glimlag na 'n swart mens, dink Thuli, en gee die vrou 'n woeste kyk. So neerbuigend is jy! Welkom hier. Ons erken jou andersheid. Ons sien glads te min swart mense hier. Voel asseblief tuis” (399). En vroeër: “Sy besef sy is al swart persoon onder die honderde, dalk duisende mense wat hier op die stasie saamdrom” (364). Op kampus, weens haar deelname aan studenteoptogte, verwys ook dosente na Thuli as “The Other” (616).

Terug van Boedapest, op die lughawe, probeer Ian homself verontskuldig toe hy ongekende woede teenoor die “geslote swart gesigte van die paspoortbeheerders” ervaar (191). Hy sê dan “[O]ns – die wittes – het hulle geskep,” Verder: “Is dit nou ons beurt om selfsug en hebsug en grypsug na ons te sien aankom?” En: “Luister na jouself. Hulle. Hulle” (191). En Thuli wat na Eliot verwys as “Hulle – die wit dosente” (264), met Ian wat kla dat sy hele lewe 'n oortreding is – “Vir hulle 'n incel in 'n hoodie” (590).

Eliot bieg dat hy aggressiewe WhatsApp-boodskappe oor Ian se teenwoordigheid in die vertaalklas ontvang het. “Ja, sommiges van The Other se foon af ... van Thuli Khumalo se ongetwyfeld bedrywige selfoon” (450).

Identiteit kom ook ter sprake tussen Ian en Eliot, albei middeljarige wit mans, maar wêreld van mekaar verwyder. Hulle kom uit verskillende agtergronde, grootgeword en opgevoed in parallelle ruimtes – die groot wit wêreld van bevoorregting – “burgers van whiteness”. So verskillend en tog ook so eenders – “Twee manne wat kennelik die woordeskat van die nuwe omgewing nie begryp nie” (290).

3.3 Identiteitskwessies ná skandalisering/sondebokmaking

Ian se twiet en sy daaropvolgende skandalisering verander hoe Ian as mens identifiseer en hoe hy deur ander gesien word. Nie meer 'n gesiene prokureur nie, maar 'n “Boeretwiet” (284), 'n “rassis” (541), “iemand wat 'n nuwe identiteit soek: “Nee. Nee, noem my iets anders. Ian is ek nie meer nie” (559). Hy gaan sukkel met identiteit, waarsku Piekenier hom na die plastiese chirurgie aan sy gesig (557). “Ek is Ian Brand” (557) en later: “Nostalgies oor apartheid” (541), en nog later: “Hier, hier agter hierdie nuwe gesig. Dis ek, Ian, Ma. Op soek na 'n verhaal om in weg te kruip” (557).

Die leser lees byvoorbeeld na Ian se sondebokmaking hoe sy identiteit verander, hoe data ingespan en misbruik word, veral rondom dophou- en gesigsherkennings-tegnologie, asook plastiese sjirurgie. As prokureur vir Elizabeth se firma moet hy ná die twiet skelm met 'n hoodie by haar werk insluip. Toe Elizabeth se baas hom betrap, sê sy: “Maak dit die laaste besoek aan ons, Ian” (559), wat hom laat besef dat hy skielik op vele plekke onwelkom is. Hy word gevra om sy vertaalklas aan die universiteit te verlaat, hoewel hy nie amptelik aan iets skuldig bevind is nie. So vra professor Eliot hom: “Hoe durf jy hiernatoe kom, meneer Brand? [...] Ek bedoel [...] die áánmatiging [...]” En Ian se verweer: “Ek is nog nie geskors nie” (333).

Hierdie branders breek ook oor dié mense na aan die geskandaliseerde of sondebok, soos Ian se pa uitvind: “En dan dra jy my naam ook nog. By die sakekamer maak die swart kêrels kringetjie om my” (196), wat daarop dui dat hy by implikasie oor dieselfde kam as Ian geskeer word.

Ian voel of hy met daardie twiet deur paspoortbeheer is, 'n vreemde land in (396). *Biblioteek* toon dus hoe iemand wat die sosiale norme en ongeskrewe reëls van 'n spesifieke drukgroep oortree, binne minute deur sosiale media geskandaliseer en gereduseer kan word tot “deugniet en dermuitryger wat 'n bubblewrap-lewe lei” (609). Ian besef hoe hy gebrandmerk is, tot sondebok gemaak is: “[E]k is die Twietboer. En ons. 'n Nasie van deurbringers, kansvatters, schemers en oëverblinders. Afskeppers en deur-die-ore-naaiers en staatskapers. Tsotsi's en gly-jakkalse. Agente. Deugniete. Skynheilige deugtwieters. Trigger warners en oud-paratroopers” (575), wat met sy gebruik van die woord “ons” op groepsidentiteit dui.

3.4 Groepsidentiteit

Groepsidentiteit (“ons” en “hulle”) blyk uit uitsprake van die EFF-leier, Julius Malema in *Biblioteek* wanneer hy verklaar: “Ons kom vir julle, Afrikaner-boykies” (321). Die uitbeelding van identiteitsoorloë en groepsidentiteit in *Biblioteek* is derhalwe van die samelewingskwessies wat in Suid-Afrika uitspeel en lei tot die groot identiteitsdebat (46, 373, 448) van wie waar en aan watter groep behoort. Volgens Thuli behoort die Oos-Kaap aan die Xhosas. Die “Britse setlaars en Hollandse trekboere” het dit van haar mense gesteel (206), teenoor Jerome en Ian se standpunt: “Dit was die San, die Boesmans, wat eerste daar was. Die Xhosas en die Boere en Britte was inkommers” (207).

In *Biblioteek* is *Afrikaans* en *Afrikaner-identiteit* “gelaaide woorde” wat nie net tussen 2015 en 2016 tot hutsmerke soos #AfrikaansMustFall aanleiding gegee het nie, maar dikwels ook 'n sneller vir skandalisering is. Die posisie van Afrikaners en Afrikaans in die huidige Suid-Afrika word veral aan die hand van Ian Brand ondersoek. Soos baie oudsoldate uit die apartheids-era moes hy as 'n jong man twee jaar lank diensplig doen. Soos vele ander ly hy aan ernstige posttraumatische stres nadat hy homself ten koste van 'n medesoldaat moes red (195, 384).

Hy deel die betogende studente se afkeer van Rhodes en vertel aan Thuli dat Jameson, na wie die Jameson Hall op die kampus van die Universiteit van Kaapstad vernoem is, ook die Afrikaners – sy mense – verneder het. Hy stem saam dat dit 'n naam is wat in skande gedoop is, maar as Afrikaner mag hy nie daarvoor 'n stem hê nie (102).

Na sy twiet beskou Ian homself as deel van die “Afrikaner”-handelsmerk (333), “Boer” en “Tweeting Boer” (333, 385). As sondebok word hy hergroepeer en gebrandmerk as 'n regse “boer” (249) en opperste rassis wat terughunker na die koloniale era en apartheid (350). Hy word deur die regse Afrikaners as 'n held beskou (322), ondanks die feit dat hy hom telkens probeer losmaak van regse pogings om hom te koöpteer (349).

“Brand Afrikaner. Brand Boer” (332). Die terme *Afrikaner* en *Boer* verteenwoordig vir hom alles waarteen hy as “liberalis” geprotesteer het – “die nasionalisme en uitsluiting, die broeders, die Homburg-hoede. Die afknou van ander. Distrik Ses. Sharpeville. Die rugby, sunny skies en Chevrolet: die vaders. Die NG Kerk, daardie ou hoer” (332). Ná sy twiet kom hy egter in ’n stadion op ’n punt waar hy die ongemaklikheid, woede en dít wat die woorde verteenwoordig en alles wat onder *Afrikaner* ingesluit is, wil omarm, omdat dít is hoe hy beskou word. “Ek boer in daardie ongemaklike ruimte. Ek is ’n Afrikaner. Ja, sommer Boer ook. Tweeting Boer” (333).

Vir Ian voel dit asof hy die erfsonde van die Afrikaner op sy voorkop dra, terwyl hy deur betogende groepe en Thuli gesien word as “die white tribe wat dag hulle kan die suidpunt van Afrika regeer” (167). Hieroor kla hy jammerlik: “Wie in hierdie droewe land gee om oor my en my soortgenote se bloedsandelike getjommel oor taal en identiteit?” (590). Oor die verandering van name van geboue en strate as “dekolonisering of cultural cleaners” vra hy: “Maar besef sy hoe hy, ’n Afrikaner, oor hierdie name voel? [...] Hoe, nes vir haar, hierdie name hom ook sny?” (43).

Ian probeer hom en Jerome in dieselfde kamp plaas. “Hy praat sy eie Afrikaans [...] Ek praat wat altyd Standaardafrikaans genoem is” (77). En Jerome se antwoord in Engels, omdat hy weier om Afrikaans te praat: “I find it offensive.” Hy weier om saam met Ian gegroepeer te word en antwoord woedend: “Julle mense, sê ek aan Ian Brand” (79).

In die Franse biblioteek in China verduidelik die jongman met al die tegnologiese apparate aan Thuli: “Die Instituut vir Aanmoediging wil Afrika van sy stomheid verlos.” Taal is duidelik volgens hom die probleem. Hy verduidelik van die knopie-in-die-oor-vertaaltegnologie wat aan elke universiteit in Suid-Afrika geskenk sal word en wat een taal onmiddellik in ’n ander kan vertaal. “Sodat julle ophou baklei oor taal.” Hy gaan voort: “Daar sal geen taalgrense, geen misverstande, geen lost in translation meer wees nie.” Boonop sal boodskappe ’n groter reikwydte hê, omdat lesings wêreldwyd uitgesaai sal kan word “en studente in Tibet of Chili sit ook en luister [...]” (401).

Die karakters in die roman ervaar elk op hul eie manier spanning en konflik as gevolg van hulle onvermoë om as deel van ’n spesifieke groep te identifiseer. Thuli, deur haar betrokkenheid by die #FeesMustFall-beweging, is in spanning met haar ouers, teen wie sy in opstand kom. As een van die leiers van die vallistiese bewegings loop sy voor met ’n blink kopdoek in geel, groen en swart, wat haar as ’n lid van die ANC identifiseer en verklaar: “My doek gee my krag!” (358). Sy worstel terselfdertyd, na haar grootwordjare in Londen, om as ’n sogenaamde coconut te identifiseer – “’n coconut: swart van buite, maar wit van binne” (127).

Snaar, wat in transisie is, ervaar spanning met betrekking tot sy eie liggaam en die verwagtinge van institusionele manlikheid (483). Hy worstel met die wete dat hy “as ’n mannetjiesvrou” onwelkom is by sy familie, waar hy soos “’n brandsiek hond” weggejaag (480) en geskel is as “Lady boy! Sissy boy!” (481). Hy vergelyk homself met Futsek, soos Jerome ook sy woonbuurt noem, en verklaar: “Ek, Snaar. Ek bly in ’n Futsek van ’n lyf. My lyf is my Futsek” (483), en soos die betogers oor die besit van grond glo hy dat Pickenier vir hom ’n lyf gaan gee om in te woon (483) – ’n lyf waarbinne hy gemaklik gaan voel.

Jerome gee aan die leser ’n kritiese blik op armoede en die lot van voorheen benadeelde mense. Deur sy oë ervaar die leser bevoorregting, sowel wit as swart, en lees hoe sy stryd om te oorleef van hom ’n “toevallige” aktivis maak. Hoewel Afrikaans sy huistaal is, distansieer hy hom

daarvan en praat hy verkieslik Engels met 'n swaar Afrikaanse aksent. “Ek het gesukkel met die Engels, ek het gesukkel met die lingo, met die discourse. Met watter soort ding woke is en wat nie” (313). Hy glo hy pas nêrens in nie, omdat hy nie swart of wit genoeg is nie. “Ons is niksmense, Ma. Die Futsek Tribe” (275).

4. Samevatting

Van Heerden slaag in hierdie roman daarin om die narratief rondom skandalisering en sondebokmaking deur kansellering te konstrueer rondom Ian Brand se gewraakte twiet: “*Customs lady. Cape Town International Departures. In Africa there’s no hurry – except for independence*” (104). Ian se skandalisering ná die twiet is 'n bewys van die doeltreffendheid van kanselleerkultuur op sosiale media wat in 'n groot mate deur dophoutegnologie en data gedryf word.

Ian se lot in *Biblioteek* is as 'n gevallestudie gebruik om kanselleerkultuur deur sosiale media as 'n vorm van skandalisering of sondebokmaking te definieer. Die goue reël: Sekere “taboe kwessies” mag nie bespreek word nie. Kanselleerkultuur se reikwydte en trefkrag lê in data as die nuwe olie, met databesitters wat mense uitbuit en beheer. Geen reëls geld nie, wat tot fopnuus en valse propaganda lei omdat niemand later weet wat waar is en wat nie. Ian word – voor en na die twiet – gebruik om identiteit, en veral Afrikaneridentiteit, onder die loep te neem.

Kanselleerkultuur word derhalwe 'n magtige wapen om 'n individu of groep te straf wat nie volgens die heersende narratief optree nie. Dit wys ook hoe iemand wat geskandaliseer word, onderworpe is aan die gebruik en misbruik van data, dophou- en gesigsherkenningstechnologie, en hulle in uiterste gevalle selfs tot plastiese chirurgie kan wend. Niemand is veilig teen skandalisering nie, wat vrees by individue inboesem. Hulle weet, soos Ian ontdek, dat hoewel hy nie amptelik aan iets skuldig bevind is nie, hierdie soort skandalisering jou “kanselleer”. Hy word 'n persona non grata – sonder dat hy sy kant van die saak kan stel. Thuli, met haar reis na Shanghai, leer hoe die dophoukultuur en gesigsherkenningstechnologie van China af ingespan word om data in te win oor individue en hoe hulle daardeur gemanipuleer kan word. *Biblioteek* toon derhalwe hoe Foucault (1995) se panoptiekteorie vandag steeds toegepas kan word om te wys hoe mense (Ian in Suid-Afrika en Thuli in China) se gedrag verander wanneer hulle weet of vermoed hulle word dopgehou en afgeluister.

Niemand is dus onsigbaar nie, en gedrag en spraak kan gemonitor word om seker te maak niemand oortree enige heersende norme nie. Word daar wel oortree, kan die betrokke persoon geskandaliseer word. Aan die einde van die boek, nadat Ian deur plastiese sjirurgie John Smith geword het, sê hy dan ook dat hy vir 'n NRO werk “wat begaan is oor sigbewaking, oor privaatheid en dophoukapitaal. Oor biometriese privaatheid. Oor KI wat als sien en hoor en uiteindelik als sal besluit” (633).

Thuli se gesprekke met Elizabeth dien deurgaans as politieke kommentaar oor die voortbestaan van die Afrikaanse letterkunde, skrywers en hulle onsekerheid in die nuwe politieke speelveld waar sekere woorde en kwessies taboe is, en van selfsensuur, kulturele sensitiwiteit, politieke korrektheid en die invloed van die digitale era op die publikasie van literatuur. 'n Sensitieweities-leser wat 'n boek afkeur omdat dit tot kanselleerkultuur kan lei, dwing Elizabeth tot selfsensuur: “Ons het toe besluit om die manuskrip nie uit te gee nie” (263).

Met die fokus wat op die rol van sosiale media, grootdata en dophoutegnologie binne 'n komplekse samelewing val, is verduidelik hoe hierdie elemente vir skandalisering gemobiliseer kan word en hoe dit uiteindelik tot die kansellering van 'n individu of groep kan lei. Juis omdat *Biblioteek* gemoeid is met hierdie samelewingskwessies en die implikasies daarvan op etiek en identiteit, kan die roman teen hierdie agtergrond gelees word. Hoewel Foucault (1995) se interpretasie van Bentam se panoptikontronk steeds geldig is, word dophoutegnologie deur sosiale media een stap verder geneem, met die gevolg dat individue wêreldwyd deurentyd bewus is van hulle eie sigbaarheid, asook die implikasies daarvan op mag en beheer. As gevolg van sosiale media is skandalisering en sondebokmaking deur kansellering meer universeel en alomteenwoordig, en in vandag se digitale era met sy hipersosialiteit is openbare debat nie noodwendig 'n vereiste nie.

Ian as hoofkarakter ontdek dat kansellering die doelbewuste vernietiging van 'n individu se reputasie of geloofwaardigheid ten doel het. Hy ontdek ook hoe groot die rol is wat dophou- en gesigsherkenningtegnologie in hierdie verband speel. In China is die dophoutegnologie byvoorbeeld reeds van so 'n aard dat 'n databasis oor elke individu geskep is om hulle vir die owerheid sigbaar te maak. Sekuriteitskameras word gebruik om mense se manier van stap en hul liggaamsvorm te herken. "Al is jou gesig bedek of kyk jy anderpad, jy word steeds herken" (617). Dis dan ook hoekom Piekener Ian waarsku dat sy gesigsverandering 'n mors van tyd was. "Jammer. Ontsnap kan jy nie. Jou nuwe gesig gaan geen safe space vir jou wees nie" (618).

Strafbeskaming as aanlyn aktivisme is 'n wapen teen maatskaplike onreg om 'n stem aan gemarginaliseerde groepe te gee, gedryf deur omstrede kwessies soos rassisme, liberale ideologieë, etnisiteit, seksuele teistering en vroue-haat, genderidentiteite en transfobie. Dit word terselfdertyd aangewend om teenstrydige stemme stil te maak deur vrees vir kansellering in te boesem.

Bibliografie

Alperstein, N.M. 2019. *Celebrity and mediated social connections. Fans, friends and followers in the digital age*. Cham: Palgrave Macmillan Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-17902-1.

Bakher, R. 2021. *#CancelCulture: a critical discourse analysis of cancel culture and its effect on representation and voice*. Malmö: Malmö University.

Bakhtin, M. 1984. *Problems of Dostoevsky's poetics*. Geredigeer en vertaal deur C. Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bartel, R. 2019. Academic freedom and an invitation to promote its advancement. *Geographical Research*, 57(3):359–67.

Benn, P. 2021. Cancel culture: Nothing to see here?. *The Philosophers' Magazine*, 95:75.

Bester, C., J. Britz, R. Capurro en R. Fischer (reds.). 2021. *Nelson Mandela – a reader on information ethics*. Pretoria: International Centre for Information Ethics (ICIE).

- Bosančić, S., F. Brodersen, L. Pfahl en L. Schurman. (reds.). 2022. *Following the subject. Studies in subjectivication*. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-658-31497-2>.
- Burger, W. 2020. Kies 'n boek: *Die biblioteek aan die einde van die wêreld* – Etienne van Heerden. <https://www.vrouekeur.co.za/nuus-vermaak/kies-n-boek-die-biblioteek-aan-die-einde-van-die-wereld-etienne-van-heerden> (20 Januarie 2023 geraadpleeg).
- Burkhardt, S. 2018. Scandals in the network society. In Haller, Michael en Kraus (reds.) 2018.
- Burmah, L.S. 2021. *The curious cases of cancel culture*. San Bernadino: California State University.
- Castells, M. 2000. *The rise of the network society: the information age: economy, society and culture*. Oxford: Blackwell.
- Clark, M. 2020. DRAG THEM: a brief etymology of so-called “cancel culture”. *Communication and the Public*, 5(3/4). <https://doi.org/10.1177/2057047320961562>.
- Clegg, S.R. en M. Haugaard. (reds.). 2009. *The Sage handbook of power*. Londen: Sage Publications.
- Cohen, C.J., M. Fowler, V. Medenica en J. Rogowski. 2017. The “woke” generation? Millennial attitudes on race in the US. *GenForward Survey*. Chicago, Illinois: University of Chicago.
- Dershowitz, A. 2020. *Cancel culture: the latest attack on free speech and due process*. Hardbound. New York: Hot Books.
- Dishmon, K. 2019. The exhaustive history of “cancel culture” in YA fiction. <https://bookstr.com/article/the-exhaustive-history-of-cancel-culture-in-ya-fiction> (30 Maart 2023 geraadpleeg).
- Du Plessis, T. 2016. Selfsensuur verlam ons. *Beeld*, 3 Februarie.
- Duque, R., R. Rivera en E. LeBlanc. 2021. The active shooter paradox: Why the rise of cancel culture, “Me Too”, ANTIFA and Black Lives Matter. *Aggression and Violent Behavior*, 60. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101544> (22 Oktober 2022 geraadpleeg).
- Engelstad, F. 2009. Culture and power. In Clegg en Haugaard (reds.) 2009.
- Foucault, M. 1995. *Discipline and punish: the birth of the prison*. Vertaal deur A. Sheridan. New York: Vintage Books.
- Fourie, P.J. 2009. 'n Terugkeer na die onderdrukking van vryheid van spraak? Ooreenkomste tussen die apartheidsregering(s) en die ANC se optrede teen die media. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 49(1):62–84.
- . 2015. Die media se “beeld” van die samelewing: 'n semio-logiese perspektief. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 55(4):570–83.

Gershberg, Z. en S. Illing. 2022. *The paradox of democracy: free speech, open media, and perilous persuasion*. Chicago, Illinois: University of Chicago Press.

Girard, R. 1982. *The scapegoat*. Vertaal deur Y. Freccero. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

—. 2001 [1999]. *I see Satan fall like lightning*. Vertaal deur J.G. Williams. Maryknoll, New York: Orbis Books.

—. 2014 [2001]. *The one by whom scandal comes*. Vertaal deur M.B. DeBevoise. East Lansing, MI: Michigan State University Press.

Girard, R. en B. Chantre. 2010 [2007]. *Battling to the end: conversations with Benoît Chantre*. Vertaal deur M.B. DeBevoise. East Lansing, MI: Michigan State University Press.

Greeff, O. 2022. Persverklaring: Hennie van Coller bedank as voorsitter van die SA Akademie se Letterkundekommissie. LitNet. <https://www.litnet.co.za/persverklaring-hennie-van-coller-bedank-as-voorsitter-van-die-sa-akademie-se-letterkundekommissie> (4 Desember 2022 geraadpleeg).

Hahn, K. (red.). 2002. *Öffentlichkeit und Offenbarung: eine interdisziplinäre Mediendiskussion*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.

Hall, S., J. Evans en S. Nixon (reds.). 2013. *Representations. Cultural representations and signifying practices*. Tweede uitgawe. Londen: Sage.

Haller, A., H. Michael en M. Kraus. 2018. *Scandalogy: an interdisciplinary field*. Keulen: Herbert von Halem Verlag.

Hambidge, J. 2019. Resensie: Etienne van Heerden – *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*. Woorde wat weeg. <http://joanhambidge.blogspot.com/2019/11> (20 Januarie 2023 geraadpleeg).

Imhof, K. 2002. Medienskandale als Indikatoren sozialen Wandels. Skandalisierung in den Printmedien im 20. Jahrhundert. In Hahn (red.) 2002:73–98.

Jansen, E. 2019. *Like family: domestic workers in South African history and literature*. Johannesburg: Wits University Press.

Kaufmann, E. 2021. Academic freedom in crisis: punishment, political discrimination, and self-censorship. *Center for the Study of Partisanship and Ideology. Verslag*, 2:15–9.

King, M. 2020. How cancel culture corrupts fiction. *Quadrant*, 31 Oktober. <https://quadrant.org.au/magazine/2020/10/how-cancel-culture-corrupts-fiction> (20 Februarie 2022 geraadpleeg).

Klazar, E. en R. Fischer. 2021. The long talk to freedom: censorship in a culture of isolation. In Bester, Britz, Capurro en Fischer (reds.) 2021:225–37.

Koskela, H. 2000. “The gaze without eyes”: video-surveillance and the changing nature of urban space. *Progress in Human Geography*, 24(2):243–65.

- Kurti, P. 2020. *Cancelling the culture: critical theory and the chasm of incoherence*. The Centre for Independent Studies. Analysis paper 22. <https://www.cis.org.au/wp-content/uploads/2021/06/ap22.pdf>.
- Lodge, D. 1990. *After Bakhtin: essays on fiction and criticism*. Londen: Routledge.
- Lovink, G. 2011. *Networks without a cause: a critique of social media*. Malden, Mass: Polity.
- Mandell, H. en G. Chen. 2016. *Scandal in a digital age*. New York: Palgrave Macmillan.
- Manderstedt, L., A. Palo en L. Kokkola. 2021. Rethinking cultural appropriation in YA literature through sámi and arctic pedagogies. *Children's Literature in Education*, 52:88–105. <https://doi.org/10.1007/s10583-020-09404-x> (25 Julie 2022 geraadpleeg).
- Marsh, H. 2022. Cancel culture conundrum. *Honors College*, 761. <https://digitalcommons.library.umaine.edu/honors/761> (25 Julie 2022 geraadpleeg).
- Martin, J. 1978. *The wired society*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Martin, N. 2022. US bans Chinese telecom, surveillance cameras. <https://www.dw.com/en/us-bans-chinese-telecom-surveillance-cameras/a-63895206> (20 Desember 2022 geraadpleeg).
- Morrison, R. 2022. UK government ban for Chinese Hikvision CCTV cameras. *Techmonitor*, 30. <https://www.techmonitor.ai/digital-economy/government-computing/hikvision-ban-uk-government-oliver-dowden> (21 April 2022 geraadpleeg).
- Murakami, D. 2012. *Beyond the panopticon? Foucault and surveillance studies. Space, knowledge and power: Foucault and geography*. Burlington: Ashgate Publishing.
- Ng, E. 2020. No grand pronouncements here: reflections on cancel culture and digital media participation. *Television & New Media*, 21(6):621–7.
- Nguyen, B. 2020. Cancel culture on Twitter: The effects of information source and messaging on post shareability and perceptions of corporate greenwashing. *Wharton Research Scholars*, 197. https://repository.upenn.edu/wharton_research_scholars/197 (17 Maart 2022 geraadpleeg).
- Norris, P. 2020. Closed minds? Is a “cancel culture” stifling academic freedom and intellectual debate in political science? *HKS working paper*, No. RWP20-025. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3671026>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3671026>.
- . 2021. Cancel culture: Myth or reality? *Political Studies*, 71(1). DOI:10.1177/00323217211037023.
- Page, M. 2024. Kanselleerkultuur as strafbeskaming in Etienne van Heerden se roman, *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*. MA-miniverhandeling, Universiteit van Pretoria.
- Political correctness. s.j. *Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OED/1097378403> (12 November 2014 geraadpleeg).

Pörksen, B. en H. Detel. 2012. *Der entfesselte Skandal. Das Ende der Kontrolle im digitalen Zeitalter*. Köln: Herbert von Halen.

Rainer, T.S. en J. Rainer. 2011. *The millennials*. Nashville: B&H Publishing Group.

Rayner, T. 2012. Foucault and social media life in a virtual panopticon. <https://philosophyforchange.wordpress.com/2012/06/21/foucault-and-social-media-life-in-a-virtual-panopticon> (16 Februarie 2022 geraadpleeg).

Rossouw, J. 2019. 'n Insny op alles van hierdie verwonde land. Netwerk24. <https://www.netwerk24.com/netwerk24/kunste/boeke/n-insny-op-alles-van-hierdie-verwonde-land-20191201> (24 Oktober 2022 geraadpleeg).

Stefanick, L. 2011. *Controlling knowledge: freedom of information and privacy protection in a networked world*. Athabasca: Centre for State and Legal Studies, Athabasca University.

Teixeira da Silva, J.A. 2021. How to shape academic freedom in the digital age? Are the retractions of opinionated papers a prelude to “cancel culture” in academia? *Current Research in Behavioral Sciences*, 2:1–6.

Thiele, M. 2021. Political correctness and cancel culture – a question of power. *Journalism Research*, 4(1):50–7.

Thompson, J.B. 2000. *Political scandal. Power and visibility in the media age*. Cambridge: Polity Press.

Traue, B. en L. Pfahl. 2022. What is subjectivation? Key concepts and proposals for future research. In Bosančić, Brodersen, Pfahl en Schurman (reds.) 2022. DOI: 10.1007/978-3-658-31497-2_2.

Tumber, H. en S. Waisbord. 2004. Introduction: Political scandals and media across democracies, Volume II. *American Behavioral Scientist*, 47(9). 1143–52. DOI: 10.1177/0002764203262340.

Van Coller, H. 2022. “Gewone mense” word al hoe meer randfigure. Selfs in kinderboeke sluip politieke korrektheid al meer in, skryf Hennie van Coller. Netwerk24, 6 Mei. <https://www.netwerk24.com/netwerk24/stemme/menings/gewone-mense-word-al-hoe-meer-randfigure-20220506> (18 Februarie 2025 geraadpleeg).

Van Dijk, J. 1999. *The network society: social aspects of new media*. Londen: Sage.

Van Dyk, A. 2020. Resensie: *Die biblioteek aan die einde van die wêreld* (Etienne van Heerden). *Tydskrif vir Letterkunde*, 57(2):137–9. DOI: <https://doi.org/10.17159/tl.v57i2.8466>.

Van Heerden, E. 2019. *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*. Kaapstad: Tafelberg.

Van Huyssteen, G. 2018. As hutsmerk magtiger as die swaard is. Virtuele Instituut vir Afrikaans. <https://viva-afrikaans.org/lees-luister/blog/item/392-as-hutsmerk-magtiger-as-die-swaard-is> (19 Maart 2022 geraadpleeg).

Viljoen, L. 2020. *Die biblioteek aan die einde van die wêreld* deur Etienne van Heerden. LitNet Akademies-resensie-essay. <https://www.litnet.co.za/litnet-akademies-resensie-essay-die-biblioteek-aan-die-einde-van-die-wereld-deur-etienne-van-heerden> (11 Desember 2022 geraadpleeg).

Villet, C. 2021. 'n Fenomenologie van rassisme: Hegeliaanse (wan)erkenning en die struktuur van koloniale bewussyn. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 61(3):870–90.

Waldman, K. 2019. In Y.A., where is the line between criticism and cancel culture? New Yorker Books. <https://www.newyorker.com/books/under-review/in-ya-where-is-the-line-between-criticism-and-cancel-culture> (19 Februarie 2022 geraadpleeg).

Yap, K. 2022. A qualitative case study of cancel culture among public figures and private figures. Doktorale proefskrif, California State University, East Bay.

Zaaiman, J. 2022. Hegemonie en mag: 'n normatiewe besinning in die lig van 'n gevallestudie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 62(1):169–83. <https://journals.co.za/doi/abs/10.10520/ejc-akgees-v62-n1-a9>.

Eindnotas

¹ Hierdie artikel is gebaseer op navorsing wat ek vir my MA in kreatiewe skryfkunde aan die Universiteit van Pretoria onderneem het. Gedeeltelike finansiële ondersteuning is deur Dagbreek Trust verleen.

² Bladsynommers tussen hakies, sonder datum of skrywersnaam, verwys na Van Heerden (2019), *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*.

³ *Biblioteek* word sonder datum of skrywersnaam gebruik; dit verwys na *Die biblioteek aan die einde van die wêreld*.